

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Katedra politologie

Diplomová práce

2024

Bc. Veronika Švehlová

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Katedra politologie

**Politické myšlení československých disidentů v letech
1977 – 1993**

Diplomová práce

Autorka práce: Bc. Veronika Švehlová

Studijní program: Politologie

Vedoucí práce: Mgr. Tomáš Halamka, Ph.D.

Rok obhajoby: 2024

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 3. 1. 2024

Veronika Švehlová

Bibliografický záznam

ŠVEHLOVÁ, Veronika. *Politické myšlení československých disidentů v letech 1977 – 1993*. Praha, 2024. 65 s. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií, Katedra politologie. Vedoucí diplomové práce Mgr. Tomáš Halamka, Ph.D.

Rozsah práce: 132 974 znaků včetně mezer

Abstrakt

Diplomová práce s názvem *Politické myšlení československých disidentů v letech 1977 – 1993* zkoumá politické myšlení tří zástupců československého disentu Rudolfa Battěka, Václava Havla a Václava Bendy. Hlavním cílem je zjistit, zda československý disent obsahoval politické myšlení a přicházel s vlastními konstruktivními teoriemi na ideální státní uspořádání nebo se omezoval pouze na kritiku soudobého režimu. Diplomová práce z hlediska metodologie pracuje s textovou analýzou primárních zdrojů tří vybraných disidentů. Na základě textové analýzy v závěru využívá komparativní metodu pro porovnání a ucelení politického myšlení vybraných disidentů se zaměřením na lepší či ideální uspořádání budoucího státu. Práce dochází k závěru, že analyzovaní zástupci československého disentu se kromě kritiky režimu zaměřovali také na politické myšlení a hledali budoucí státní uspořádání. Politické myšlení a teorie úspěšného státu nebyly jejich primárním zájmem a nepředstavují systematickou pozitivní teorii. Politické myšlení vychází z jejich celkových filozofických představ a kontextu kritiky komunistického režimu v soudobém Československu. Svě představy ohledně budoucího státního uspořádání nenazývají ideálem, pouze prezentují své názory pro podpoření politické debaty.

Abstract

The diploma thesis entitled *The Political Thought of Czechoslovak Dissidents in the Years 1977 - 1993* examines the political thought of three representatives of Czechoslovak dissent, Rudolf Battěk, Václav Havel and Václav Benda. The main aim is to find out whether the Czechoslovak dissent included political thinking and came up with its own constructive theories on the ideal state system or whether it was limited to criticism of the contemporary regime. In terms of methodology, the thesis works with textual analysis of primary sources of three selected dissidents. Based on the textual analysis, it concludes by using a comparative method to compare and integrate the political thought of the selected dissidents with a focus on a better or ideal arrangement of the future state. The thesis concludes that the analyzed representatives of Czechoslovak dissent, in addition to criticizing the regime, also focused on political thinking and searched for a future state organization. Political thought and theories of a successful state were not their primary concern and do not represent a systematic positive theory. Their political thinking was based on their overall philosophical ideas and the context of their critique of the communist regime in contemporary

Czechoslovakia. They do not call their ideas regarding the future state system an ideal, they merely present their views to promote political debate.

Klíčová slova

Politické myšlení, československý disent, disent, ideální státní uspořádání, Rudolf Battěk, Václav Benda, Václav Havel

Keywords

Political thought, Czechoslovak dissent, dissent, ideal state organization, Rudolf Battěk, Václav Benda, Václav Havel

Title/název práce

Politické myšlení československých disidentů v letech 1977 - 1993

Political Thoughts of Czechoslovak Dissidents in the Years 1977 – 1993

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat rodině a přátelům, kteří mne podporovali při tvorbě diplomové práce. Zejména bych pak chtěla poděkovat vedoucímu práce panu doktorovi Tomáši Halamkovi, který mi velmi pomohl v průběhu celého procesu tvoření diplomové práce.

Obsah

Úvod	8
1. Rudolf Battěk.....	11
1.1. Životopis Rudolfa Battěka	11
1.2. Jako Červenej karkulák.....	13
1.3. O svobodě a moci – Duchovní hodnoty, nezávislá iniciativa a politika.....	15
1.4. Eseje z ostrova	19
1.5. Politické myšlení Rudolfa Battěka	20
2 Václav Havel	23
2.1 Životopis	23
2.2 Moc bezmocných.....	26
2.3 Dálkový výslech	34
2.4 Nepolitická politika.....	37
2.5 Politické myšlení Václava Havla	38
3 Václav Benda.....	41
3.1 Životopis	41
3.2 Noční kádrový dotazník.....	42
3.3 Paralelní polis	43
3.4 Katolicismus a politika – Kořeny a perspektivy dnešní situace	48
3.5 Politické myšlení Václava Bendy	50
4 Politické myšlení československých disidentů Rudolfa Battěka, Václava Havla a Václava Bendy.....	52
Závěr.....	56
Summary.....	59
Použitá literatura.....	62

Úvod

Diplomová práce s názvem *Politické myšlení československých disidentů v letech 1977 – 1993* zkoumá politické myšlení tří vybraných zástupců československého disentu Rudolfa Battěka, Václava Havla a Václava Bendy na základě analýzy jejich hlavních filozoficko-politických textů. Téma práce je na pomezí oborů politologie, filozofie, politického myšlení a historie. Tři zmínění disidenti byli pro práci vybráni primárně na základě jejich spojení v občanské iniciativě Charta 77. Dalším pojítkem je také jejich aktivní participace na politické moci.

Diplomová práce analyzuje v autorských dílech tří vybraných disidentů jejich politické myšlení. Dále také rozkrývá jejich systematiku, podrobnost zkoumání a témata, na které se zaměřovali. Hlavním cílem práce je najít společný průsečík v politickém myšlení analyzovaných disidentů a směr jejich politického uvažování se zaměřením na představy o budoucím či ideálním politickém uspořádání státu. Práce ve svém závěru odpovídá na otázku, zda texty analyzovaných disidentů obsahovaly politické myšlení a systematické představy o lepším či ideálním státním uspořádání nebo se autoři omezovali pouze na kritiku soudobého režimu. Pro dosažení cíle výzkumu se práce zaměřuje také na jejich obecnou filozofii. Pomocí komparativní metody práce odhaluje, zda se ve svých myšlenkách shodovali či rozcházeli. Práce ve svém závěru také dochází i k určitému zobecnění na celý československý disent, ale není to jejím primárním záměrem.

Politické postoje a politické myšlení disentu není v českém prostředí zatím dostatečně systematicky monograficky zkoumáno. Výzkumy se zaměřují spíše na obecnou filozofii a kritiku bývalého režimu. V případě Havla politické myšlení bylo rozpracováno v porevolučním období, ale bez výrazného porovnání s ostatními zástupci disentu. Politické myšlení bývá u některých významných zástupců spíše upozadováno, přestože disentu se připisuje role formování české národní identity. V kontextu politologie je toto téma důležité, protože je potřeba se ohlédnout do minulosti k myšlenkám významných osobností, které se podíleli na osvobození našeho státu od komunistického režimu a reflektovat na jejich základech současnost. Důkazem důležitosti návratu k tomuto tématu je například nové dílo Michala Kopečka s názvem *Šest kapitol o disentu*, ve kterém se věnuje Chartě 77 a jejím signatářům. Tato diplomová práce se od Kopečkova díla odlišuje svým zaměřením na konkrétní politické myšlenky vybraných disidentů a jejich představy o budoucím státě. Do budoucna může sloužit dalšímu výzkumu v oblasti zhodnocení naplnění disidentských

představ a zasadit myšlenky disentu do současného politického fungování.

Z hlediska struktury je diplomová práce rozdělena do čtyř hlavních kapitol. První tři kapitoly analyzují politické myšlení vybraných disidentů na základě jejich vydaných děl v chronologickém pořadí. Kapitoly věnované jednotlivým disidentům v první řadě předkládají stručný životopis, který zasazuje jejich politické myšlenky do širšího kontextu a vysvětluje z jakého prostředí vycházeli. Závěrem kapitol tří disidentů je vždy shrnutí politického myšlení z jednotlivých analyzovaných textů. Čtvrtá závěrečná kapitola představuje komparaci jejich politického myšlení na základě předchozí analýzy dle předem vybraných kritérií, která jsou podrobněji popsána v posledním odstavci úvodu věnovanému metodologii.

Diplomová práce se v některých bodech odlišuje od původních tezí. Práce měla původně zkoumat texty československých disidentů Battěka, Havla a Bandy od roku 1977 a podepsání dokumentu Charta 77. Jelikož texty Rudolf Battěka z analyzovaného období jsou vydávány ve svazcích společně s texty již z roku 1969, v práci se objevují i dřívější texty pro dokreslení kontextu Battěkova pozdějšího politického myšlení. Hlavním obsahem práce ale zůstává politické myšlení z období po zveřejnění Charty 77 do vzniku samostatné České republiky, protože v tomto období mají analyzovaní disidenti nejvíce vydaných textů zaměřených na politické myšlení právě z důvodu tehdejších společenských změn a probouzení disidentských hnutí a občanských iniciativ. Práce se také odklonila od popisu československého společenského klimatu v komunistickém režimu, protože tato pasáž se nakonec ukázala jako nepodstatným článkem celého výzkumu a cíle práce. Potřebný společenský kontext doby, ve které disidenti tvořili své práce, je vykreslen na základě textového rozboru jednotlivých děl a také v biografických podkapitolách analyzovaných disidentů.

Hlavní metodou diplomové práce je kvalitativní textová analýza primárních zdrojů vybraných představitelů československého disentu. Autoři jsou seřazeni dle jejich míry politického obsahu v dílech. Úvodní podkapitolou každého z vybraných disidentů je stručný životopis, který vykresluje jejich rodinné a politické zázemí na základě biografické metody. Následně jsou analyzovány jejich texty v chronologickém pořadí, jak byly sepsány. V závěrečné kapitole je využita komparativní metoda. Autoři jsou komparováni na základě výsledků textové analýzy a dle předem určených kritérií. Prvním úvodním kritériem je jejich život a rodinné zázemí, ze kterého pocházeli se zaměřením na jejich původní pozici na pravolevém spektru. Druhým kritériem je obecná filozofie, která se zaměřuje na pozici

člověka ve světě a společnosti. Třetím kritériem je kritika komunistického režimu a soudobého života ve společnosti. Čtvrtým kritériem je jejich politické myšlení vycházející z přechozí analýzy textů. Posledním pátým kritériem pro komparaci jsou jejich pohledy na ideální uspořádání státu.

1. Rudolf Battěk

1.1. Životopis Rudolfa Battěka

Rudolf Battěk byl sociologem, politologem a politikem. Narodil dne 2. listopadu roku 1924 do české rodiny žijící v Bratislavě. Jeho otec pracoval jako právník pro Sociální demokracii. Po vyhlášení Slovenského státu roku 1939 se Battěkova rodina přestěhovala zpět do Prahy. Rudolf Battěk v Praze studoval na Libeňském gymnáziu, které ale nedostudoval a během 2. světové války se vyučil strojním zámečnickem.¹

Po maturitě v roce 1945 absolvoval základní vojenskou službu. Již v tomto období před rokem 1948 vnímal kriticky omezení počtu politických stran.² Jeho otec roku 1945 vstoupil do KSČ a snažil se jej také přesvědčit, aby vstoupil do strany, ale Rudolf Battěk odmítl. Sám sebe označoval za „antikomunistu“ a „nezávislého socialistu“. Celý svůj život reflektoval společenské problémy, ale zároveň nebyl ortodoxním socialistou. Měl v sobě tvrdě zakotvené demokratické principy a s tím spojenou nutnou potřebu svobodně sdělovat své postoje a názory. Už od mládí byl silně ovlivněn knihami Tomáše Garrigue Masaryka a cítil se být masarykovským humanistou.³

Rudolf Battěk studoval do roku 1952 Fakultu společenských věd na Vysoké škole politické a sociální. Většinu svého studia se věnoval také samostudiu z knih po otci. Po dokončení vysoké školy nastoupil na pozici ekonom-plánovač do národního podniku Řemeslnické potřeby podléhajícím ministerstvu vnitra. Battěk se postupně vypracoval na pozici vedoucího oddělení, ale o svoji práci rychle přišel, protože se dostalo na povrch, že nechodí k volbám. Následně se živil jako zámečnick-údržbář a současně se věnoval svému sociologickému výzkumu. Výsledky výzkumu publikoval ve své odborné studii a tím získal místo v Sociologickém ústavu ČSAV.⁴

Roku 1968 se aktivně zapojoval do společenského dění a byl zvolen poslancem České národní rady. Založil zde klub nestranických poslanců a zapojoval se do legislativní činnosti různých poslaneckých výborů. Během svého poslaneckého mandátu neustále apeloval na ostatní poslance, aby vedli veřejnou diskusi o politické situaci. Roku 1969 zaslal

---

¹ VILÍMEK, Tomáš a Michaela TUČKOVÁ. *Rudolf Battěk: Deník 1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2020. ISBN 978-80-7285-243-7. s. 337-343.

² Tamtéž s. 337-343.

³ Tamtéž s. 337-343.

⁴ Tamtéž s. 337-343.

nesouhlasné stanovisko a postavil se proti závěrům pléna ÚV KSČ, které se týkalo vedoucí úlohy komunistické strany ve společnosti a její jednoty v základech marxisticko-leninského učení. V srpnu téhož roku se také podílel na manifestu *Deset bodů*. Manifest odmítal srpnovou vojenskou intervenci, omezování občanských svobod a zavádění cenzury. V září 1969 byl za své chování Battěk zbaven poslanecké imunity a zatčen za podvracení republiky a odmítání vedoucí úlohy KSČ. Po svém propuštění byl Rudolf Battěk ještě několikrát odsouzen k vězení. Vždy se jednalo o trest za podvracení republiky. Battěk se nemohl s tímto smířit, protože sám chtěl pro svou zemi to nejlepší. Na základě sekundární literatury, která vychází z osobních Battěkových deníků, je důležité zmínit, že Battěk se cítil být ve svém nitru socialistou téměř celý svůj život. Později například spolupracoval se Socialistickou internacionálou.⁵

Rudolf Battěk podepsal během vánočních svátků 1976 Chartu 77 a podílel se na aktivitách za propuštění Václava Havla. Později se stal i mluvčím Charty společně s Marií Hromádkovou a Milošem Rejchrtem. Charta 77 byla občanskou iniciativou a Battěk patřil ke skupině chartistů, která prosazovala větší politizaci a větší míru organizace struktury celého uskupení.⁶

Battěk strávil zhruba polovinu období normalizace ve vězení, kde se věnoval psaní a rozvíjel svůj „konceptuální humanismus“. Po posledním propuštění se ihned připojil k opozici a vrátil se k občanské iniciativě Chartě 77. Připojil se k Hnutí za občanskou svobodu a v roce 1988 napsal první verzi manifestu *Demokracii pro všechny*, který finálně přepracoval Václav Havel. V přelomovém roce 1989 se také aktivně podílel na občanských iniciativách proti komunistickému režimu. Podepsal petici *Několik vět* a pracoval na jejím rozšiřování mezi československý lid. Dále spoluzakládal Občanské fórum a v březnu 1990 se stal místopředsedou přípravného výboru ČSSD.⁷

Rudolf Battěk sepsal za svůj život několik odborných filozoficko-politologických textů a děl. Jeho úvahy vycházely v československých samizdatech (např.: *Dialogy, O svobodě a moci*) nebo v exilu. Mezi významná díla, kterým se tato práce věnuje, patří samizdatový příspěvek *Duchovní hodnoty, nezávislá iniciativa a politika, Eseje z ostrova* a jeho vězeňská korespondence *Jako Červenej karkulák*. Tato díla podrobně rozebírají následující

---

⁵ VILÍMEK, Tomáš a Michaela TUČKOVÁ. *Rudolf Battěk: Deník 1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2020. ISBN 978-80-7285-243-7. s. 337-343.

⁶ Tamtéž s. 337-343.

⁷ Tamtéž s. 337-343.

podkapitoly chronologicky v pořadí, jak je Rudolf Battěk sepisoval.⁸

1.2 Jako Červenej karkulák

Dílo *Jako červenej karkulák* je vydaný soubor Battěkových dopisů z vězení z let 1969–1985, které adresoval své manželce Dagmar a svým dětem. Při četbě dopisů si musíme uvědomit, v jakých podmínkách byly sepsány. Rudolf Battěk trávil svůj čas ve vězení ve velmi těžkých podmínkách, buď ve vazbě nebo ve zvláštních odděleních pro politické vězně, kde byl nejvýše s dvěma dalšími spoluvězni. Někteří vězni zde upadali do hlubokých depresí a jen přežívali do svého propuštění. Battěk byl ale jiný a ani v tomto prostředí ho neopustil humor a jeho aktivní politický přístup. Dopisy všech vězňů, a obzvláště pak těch politických, byly velmi silně cenzurovány. Proto v nich Battěk nemohl popisovat své politologické úvahy. V dopisech se tedy zaměřoval spíše na filozofické otázky. Obecnou filozofii Rudolfa Battěka je nutné alespoň stručně rozebrat pro pochopení jeho politického myšlení, které ze základních filozofických rozvah vychází. Obecná filozofie disidentů je také jedním z kritérií závěrečné komparace.

Battěk v dopisech rozmýšlí o smyslu lidské existence, o podstatě světa a etice. Nejvíce filozofických úvah najdeme v dopisech z vězení v Opavě z 80. let. Podává zde rozsáhlý výklad o jeho pojetí filozofie, který sám pojmenoval jako „konceptuální humanismus“. Právě konceptuální humanismus je klíčovým pojmem k následnému odkrytí Battěkova politického myšlení. Vyhází zde z masarykovského humanismu, který od mládí studoval. K filozofii přistupuje noetickým pohledem, uvažuje o nekonečnu a rozebírá vztah mezi hmotou a duchem. Jeho hlavním zájmem je smysl lidské existence, který nachází v procesu směřování k duchovním hodnotám. V hledání smyslu života upozorňuje na potřebnou lidskou soudržnost, hledání pozitivních hodnot a vysokou morální náročnost.⁹

Rudolf Battěk v dopisech započíná své filozofické rozvahy, protože pobyt ve vězení považuje za vhodnou dobu k „odtažitě abstrakci“. Nejdříve vysvětluje svůj přístup k filozofii. Obecně považuje filozofii za moudrou, protože pochybuje a soudobou filozofii považuje za humanizovanou, zaměřující se na problém lidské existence. Pouští se do úvahy nad pojmem nekonečna. Nekonečno přirovnává k prázdnu: „Strast z nekonečna je strastí

---

⁸ VILÍMEK, Tomáš a Michaela TUČKOVÁ. *Rudolf Battěk: Deník 1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2020. ISBN 978-80-7285-243-7.

⁹ BATEK, Rudolf. *Jako Červenej karkulák: Dopisy z vězení*. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-86010-63-5. s. 17

z prázdna. Prázdnost je děsivým popřením existence.“¹⁰ Hmota ani duch nejsou nekonečnými, pouze nic je nekonečné. Battěk v chápání smyslu lidské existence nevidí žádný posun od starověku. Duchovní i materiální princip zkoumání této otázky vidí spíše jako neověřitelné hypotézy, výraz přání nebo víry a nepovažuje to za důrazný racionální postup. Svět považuje za poznatelný. Klade si zde ale otázku, jestli je poznatelnost konečná nebo je nekonečným procesem. V každém případě definici o možnosti poznání světa optimistické noetiky upravuje: „... svět je námi (pozemskými lidmi) poznávatelný (nikoli poznatelný), tj. jme schopni stále rozšiřovat naše (atropomodální) poznatky o světě.“¹¹

Do jednoho z posledních dopisů z věznice v Opavě vkládá krátkou esej s názvem *Miniesej o polidštění člověka*, ve které rozvádí svůj konceptuální humanismus. Konceptuální humanismus má základní myšlenku poznání, která se rozvíjí mravním, tvůrčím a duchovním úsilím. Humanizace člověka se stále naplňuje. Vývoj člověka probíhal v historii v různých etapách a stále pokračuje. Hrozbou pro vývoj člověka je člověk sám a jeho mocenské aspirace. Zde člověka vnímá tedy i negativně: „Člověk se historicky dotvářel, ale sám sebe také zavrhoval, věda, jak slabý, zbabělý, požívačný, lstivý a zlý dovede být.“¹² Battěk dále pokračuje, že člověka také dotvářela „polidšťovací práce“, kterou ale vnímá jen jako prostou sebezáchovu na úrovni nižších tvorů. Zároveň Battěk doufá, že stále probíhající polidšťování dovede jednou společnost ke skutečnému polidštění celého lidstva na Zemi a vytvoří se daleko kvalitnější společnost. Dále Battěk rozebírá samotnou práci. Práce dle něj slouží primárně k ovládnutí člověka člověkem. Práci nevidí jako nejvyšší možnou formu seberealizace, je jen nutnou součástí lidského bytí. Samotná práce tedy není prostředkem člověka k úplné humanizaci. Battěk charakterizuje člověka jako neuspokojitelného, jako bytost, která požaduje stále více – materiálně i mocensky. Chtivost je pro něj motorem lidského jednání. V následující pasáži se zamýšlí více politicky a zaměřuje se na omezování možností člověka ve společnosti: „... víme, že omezovat lidskou touhu, podnikavost i snění, vlastnění, touhu ovládat, rozhodovat, působit a tvořit, nelze. Snažíme se vymezit možnosti, ale současně možnosti omezujeme. Nevíme, jak uspokojit každého prostě proto, neboť každého uspokojit nelze. A jedinec své možnosti hledá, někdy poctivě, někdy naivně, bystře či chytře až podlézavě, a také rafinovaně až bezohledně.“¹³

---

¹⁰ BATĚK, Rudolf. *Jako Červenej karkulák: Dopisy z vězení*. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-86010-63-5. s. 149

¹¹ Tamtéž s. 150

¹² Tamtéž s. 151

¹³ Tamtéž s. 157

Battěk si vysvětluje přežití lidstva tím, že člověk je velmi adaptabilní biologicky, sociálně i psychicky. Zároveň nejvýraznějším faktorem lidského přežití je velká rozmanitost člověka a vždy vládli tzv. zákon velkých čísel a pravděpodobnosti. Ve společnosti nikdy nemá výraznou převahu nejpodlejší zlo ani nejbezelstnější dobro. Dále Battěk opatrně definuje, jak by mohla vypadat ideální společnost: „Rovnice ideální společnosti by s určitou ironií mohla znít: alespoň mírně převažující altruismus nad egoismem. Prozatím jsou zarputilí koncepční egoisté postihováni represí, která je současně hrozbou i zastrašením pro obrovské množství potenciálních egoistů, kteří by v „absolutní“ svobodě nesporně vytvořili vztahy „omnia contra omnes“.“¹⁴ Na závěr své eseje Battěk prohlašuje, že lidstvo má historicky nejcitlivější a nejnáročnější etapu právě před sebou. Následující etapu považuje za předěl mezi bytím a nebytím. Battěk optimisticky věří, že tato etapa bude překonána a následovat bude dolidštění. Esej ukončuje svým souhlasem s Bakerem, že prozatím bylo nejlidštější období v dějinách v časech, kdy na planetě Zemi žádný člověk nebyl.¹⁵

1.3 O svobodě a moci – Duchovní hodnoty, nezávislá iniciativa a politika

Rudolf Battěk sepsal filozoficko-politickou úvahu s názvem *Duchovní hodnoty, nezávislá iniciativa a politika* v dubnu 1979. Text byl vydán v rámci díla *O svobodě a moci*. Battěk zde vytváří alternativní politickou koncepci a věnuje se povaze člověka vycházející z historické existence a smyslu bytí.¹⁶

Popisuje zde člověka, jako neuspokojitelného, žijícího ve snaze najít ideální systém, ve kterém budou žít lidé bez mocenských priorit. Hlavním ideálem pro člověka je sociální spravedlnost, která je podmíněná historickým vývojem společnosti. Ale historie nám ukazuje, že vyrovnanost a stabilita je nedosažitelná a nikdy tedy člověk nedochází k úplnému uspokojení. Uspokojení zde vnímá jako časově omezený stav. Naopak trvalé uspokojení považuje za hrozbu pro život a člověka. Společnost dle Battěka vždy nějakým způsobem funguje a poté systém zanikne, ale člověk zůstává a tvoří civilizaci současnosti. Battěk se tedy ve své úvaze primárně zaměřuje na lidské směřování k ideální

---

¹⁴ BATĚK, Rudolf. *Jako Červenej karkulák: Dopisy z vězení*. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-86010-63-5. s.186

¹⁵ Tamtéž s. 187

¹⁶ BATTĚK, Rudolf. *Duchovní hodnoty, nezávislá iniciativa a politika*. In: HAVEL, Václav, Václav BENDA, Václav ČERNÝ, et al. *O svobodě a moci*. Spolková republika Německo - Köln: Index, 1980, s. 85-100.

společnosti/systému.¹⁷

Battěk ve své úvaze vymezuje pojmový rámec: „od obecné myšlenky smyslu lidského směřování a určenosti /dvě možnosti mravní – duchovní a konzumní/ k vyjádření dvou postojů sociálních /postoj člověka a občana/ a k otázce politické konformity a nekonformity.“¹⁸ Do všech těchto oblastí Battěk promítá myšlenku o hledání smyslu a vyváženosti člověka na základě jeho historicky podmíněné existenci a úsilí člověka o individuální a sociální změnu v globalizovaném světě. Tato práce se bude zaměřovat na část textu ohledně politické konformity a nekonformity a názvem *Dvě tendence politické*.¹⁹

Politiku v textu *Dvě tendence politické* vnímá jako tvorbu možného, ale také jako hledání. Na možnost nemůže člověk čekat, ale musí si jí aktivně připravovat a vytvářet. Tento pohled se promítá celým textem. Battěk v úvodu části o politice vymezuje prostor své úvahy následovně: „Nepíši abstraktní úvahu o jedinci jako takovém, žijícím ve společnosti vůbec, ale o člověku a jeho perspektivách v ideologicky, mocensky, sociálně a kulturně sevřeném systému. V totalitní politické struktuře zasahuje političnost prakticky každou podobu lidské existence.“²⁰ Zde Battěk zřetelně uvádí, že se věnuje možnostem člověka v soudobém totalitním Československu. Vedení totalitního státu popisuje jako hierarchicky seskupenou vládnoucí třídu s politickou mocí s centralizovanou formou rozhodování. Popisuje prostupování politiky v totalitním státě do všech dalších součástí běžného života, podobně jako i další autoři (např.: H. Arendtová). Netroufá si zde definovat, co by mělo a nemělo patřit do oblasti politiky, ale nepřímo kritizuje, že v totalitním systému je naprosto každé jednání člověka v podstatě „politické“. Vývoj totalitního systému dle něj na této skutečnosti nic nemění. Dokazuje to popisem aktuální situace pozice člověka proti systému z konce 70. let následovně: „Dnes už moc nevyžaduje vnitřně přesvědčený a aktivní výraz konformní angažovanosti, jaký byl předpokladem pro získání a udržení vyššího funkčního postavení ve společnosti padesátých a šedesátých let, ale spokojuje se alespoň formálním souhlasem a přitakáním, ba i pouhým mlčením, neprotestováním – mějte si názory, jaké chcete, ale jsou-li kritické a nekonformní, nevyjadřujte je.“²¹

Dále se Battěk věnuje problému konformity a nekonformity, consentu, opozici a disentu, který je nastavený jen sociální a mocenskou diferenciací ve společnosti. Každou

---

¹⁷ BATTĚK, Rudolf. Duchovní hodnoty, nezávislá iniciativa a politika. In: HAVEL, Václav, Václav BENDA, Václav ČERNÝ, et al. *O svobodě a moci*. Spolková republika Německo - Köln: Index, 1980, s. 85-100.

¹⁸ Tamtéž s. 85-100.

¹⁹ Tamtéž s. 85-100.

²⁰ Tamtéž s. 85-100.

²¹ Tamtéž s. 85-100.

pozici člověka v systému spojuje s danou mírou privilegizace. Privilegizace se překrývá s pojmem moci. Moc definuje možností jednat a dosahovat cílů. Privilegizace se pojí s vládnoucím trendem. Uvádí zde příklad, že pokud je někdo synem politického činitele, má dané právo studovat na vysoké škole, a to je privilegizace konformní. Pokud je někdo naopak členem politické opozice (příslušníkem undergroundu) jedná se o nekonformní privilegizaci přinášející nízký stupeň sociální prestiže, ale naopak vyšší stupeň nezávislosti a autenticity. Každý člověk si může podle svého morálního cítění vybrat míru privilegizace. Battěk zde dochází k závěru, že: „Jedinci, rozhodnutí vést svůj život ve shodě s vlastním morálním cítěním a poznáním, budou v deprivované totalitní společnosti jednoznačně tíhnout k nekonformní privilegizaci.“²² Toto rozhodnutí považuje za lepší variantu, protože tito jedinci si pod přetrvávajícím tlakem systému zachovávají mentální zdraví a lidský existenční základ.²³

Soudobé Československo charakterizuje jako variantu totalitního státu a má menší výhrady k pojmu posttotalitní společnost, protože systém reaguje na vnitropolitické i zahraničně politické faktory. Dále také neuzívá prostředky přímé likvidace, které již považuje za nehumánní. Systém používá prostředky: „nepřímé postupné likvidace, postupného zatlačování, šikanování, existenčního znemožnění až vězení.“²⁴

Battěk navrhuje opozici, které je součástí, čas na sebereflexi, aby byla nalezena schopnost změnit poměry ve společnosti. Snaží se zde motivovat opozici k jednání směrem ke změně. Politickou opozici vnímá jako novou politickou pozici, která by měla být schopná vytvořit novou alternativní koncepci. Battěk si stojí za názorem, že totalitní systém je možné odstranit jen politicky relevantním postupem za zbavení se všech faktických prvků politické diktatury. Uvědomuje si ale, že pouhá změna systému z totalitního na demokratický se nerovná změně totalitního člověka na svobodného člověka. K této problematice se vyjadřuje následovně a uvádí zde i své řešení: „To nezajistí žádná politická proměna. Úsilí o demokratizaci kteréhokoliv totalitního systému má svůj smysl v tom, že ve společnosti připravuje půdu a otevírá prostor pro svobodný výběr možností – pro rozhodnutí k aktivitě, která odpovídá založení jednotlivce, současně si také vědomého svých „nutností“, tj. povinností plnit ve společnosti funkce, bez nichž by každá společnost zahynula i bez

---

²² BATTĚK, Rudolf. Duchovní hodnoty, nezávislá iniciativa a politika. In: HAVEL, Václav, Václav BENDA, Václav ČERNÝ, et al. *O svobodě a moci*. Spolková republika Německo - Köln: Index, 1980, s. 85-100.

²³ Tamtéž s. 85-100.

²⁴ Tamtéž s. 85-100.

válečného běsnění.“²⁵

Battěk dále oceňuje soudobou občanskou aktivitu a její kreativitu v kritice stavu společnosti. Podporuje také vzájemnou kritiku uvnitř opozice, kterou považuje za velmi důležitou a vedoucí k prospěšnému dialogu. Podporuje zde také politizaci opozice a považuje opozici za velmi silnou v době napsání textu, tedy v roce 1979. V opozici ještě vidí drobné nedostatky a upozorňuje na strukturalizaci společných cílů. Měla by se dle něj ještě více zamyslet nad svojí formou, cíli a metodami svých aktivit. Následně uvádí vlastní politickou koncepci demokratického státu: „...princip demokratizace všech sociálních struktur prohlubováním prvků samosprávného rozhodování, institucionální omezování, otevřená ideová motivace, prohlubování prvků přímé demokracie, nadskupinová spolupráce a koordinace vyloučením priorit a privilegizace.“²⁶ Varuje opozici před unáhleností a sociálními utopiemi o úplném odstranění moci, státu a vlády. Moc zde vnímá pozitivně a jako věčnou neodstranitelnou složku lidské společnosti. Politickou moc chápe jako nejvyšší formu rozhodovací pravomoci. Politickou moc chce zákonem chránit před totální kumulací a zároveň vyžaduje orgány její kontroly. Politická moc musí být nějakým způsobem omezována a také musí fungovat princip kritiky. Vidí spoustu možností, jak tohoto dosáhnout a za nejlepší dosud poznáný systém uvádí moderní demokracii, která ze své podstaty zaručuje kontrolu politické moci. Představuje si budoucí Československo jako demokratickou, samosprávnou a socialistickou společnost. Nevidí v soudobém světě žádnou ideální alternativu politického systému aplikovatelnou na všechny státy, která by zaručovala plnou konformitu. Moderní demokratický systém vnímá jako nejlepší možnou známou variantu a upozorňuje znovu na potřebu kontroly a vyvažování politické moci: „Každá předpokládaná organizace společnosti, i ta s maximem uplatňované samosprávy, bude nutně vyžadovat vyvažující korelát v mimovládni, mimosamosprávné, mimoorganizační aktivitě volného seskupování pro nejrůznější krátkodobé či dlouhodobé potřeby a účely.“²⁷ Kontrola politické moci by měla také probíhat ze strany znovu probuzené občanské společnosti. Na závěr své úvahy dodává Battěk optimistické vyhlídky do budoucnosti. Věří, že občanská hnutí bojující za lidská práva, která vznikla v autoritativních režimech východní Evropy, nejsou jen dočasným úkazem, ale přetrvávají a budou nadále aktivní „v sociálním životě

---

²⁵ BATTĚK, Rudolf. Duchovní hodnoty, nezávislá iniciativa a politika. In: HAVEL, Václav, Václav BENDA, Václav ČERNÝ, et al. *O svobodě a moci*. Spolková republika Německo - Köln: Index, 1980, s. 85-100.

²⁶ Tamtéž s. 85-100.

²⁷ Tamtéž s. 85-100.

společensví sjednocené Evropy.“²⁸

1.4 Eseje z ostrova

Eseje z ostrova jsou krátkým dílem, které Rudolf Battěk zkompletoval ze svých poznámek z vězení. Skládá se z osmi krátkých esejí, z nichž nejdůležitější pro tuto práci je závěrečná *Esej o svobodě*. Jelikož se opět jedná o dílo psané částečně ve vězení, Battěk nevychází z žádné odborné literatury a je odkázán pouze na vlastní filozofické poznání. Své uvažování o svobodě v esejí prokládá autentickým popisem svého denního života ve vězení jakoby realistickou ukázkou fyzické nesvobody, ale duševní svobody.²⁹

Jelikož Rudolf Battěk přemýšlel o svobodě ve vězení, můžeme říci, že v tomto náročném životním období, pravděpodobně vnímal svobodu jinak než běžný člověk. Battěk v úvodu *Eseje o svobodě* popisuje svůj běžný den ve vězení a čtenáře tak uvádí do kontextu fyzické nesvobody. Popisuje stísněnost cely a nesvobodu v pohybu. Battěk považuje svobodu za vnitřní mentální schopnost, která není ovlivněna tím, kde se člověk zrovna nachází a popisuje ji v následující pasáži: „Vím, že nedokázat se cítit svobodný ve vězení znamená neschopnost svobody na svobodě. Tady se dobře rozlišují dva póly této odvěké dimenze člověka – svoboda ve mně a svoboda mimo mne, druhá je biologicky primární, první je finálně primární.“³⁰ Biologická existence, svoboda mimo mne, souvisí s fyzickou svobodou člověka. Battěk zde hovoří o možnosti přesouvat se, rychlém pohybu, možnosti podílet se na moci atd. Vnitřní svobodu naopak definuje jako introspektivní rovnováhu a stabilitu vědomí a jejím předpokladem je: „oproštění a rezignace“.³¹ Dle Battěka pocit svobody začíná poté, co člověk pozná nesvobodu: „... člověk musí být nesvobodný, aby byl svobodný, a je-li svobodný, zná svoji nesvobodu. Je to jediná poznaná nutnost, kterou lze slučovat s pojmem svobody. Kdo hledá nebo zná cestu z tohoto zajetí?“³² Pro Battěka byl právě pobyt ve vězení paradoxně duševní svobodou. Jak zmiňuje právě v *Eseji o svobodě*, jógu považoval za svobodu. Jóga mu umožňovala naprosté vyprázdnění a odumření vědomí, maximální klid a vyrovnanost: „Je to směr finálního osvobození se od vnějších závislostí. Věc obtížná, ale nanejvýš žádoucí, cenná a kupodivu i velmi praktická a pragmatická.“³³

²⁸ BATTĚK, Rudolf. Duchovní hodnoty, nezávislá iniciativa a politika. In: HAVEL, Václav, Václav BENDA, Václav ČERNÝ, et al. *O svobodě a moci*. Spolková republika Německo - Köln: Index, 1980, s. 85-100.

²⁹ BATTĚK, Rudolf. *Esej o svobodě*. In: *Eseje z ostrova*. Köln: INDEX, 1982, s. 69-78.

³⁰ Tamtéž s. 71.

³¹ Tamtéž s. 71.

³² Tamtéž s. 71.

³³ Tamtéž s. 72-73.

Takové maximální osvobození od vnějšího světa, považuje za asociální chování a popření socializace, přesto je pro něj tento stav myslí nepostradatelný a označuje ho za – pozitivní a-sociálnost. Podle Battěka neexistuje jeden univerzální člověk, takže neexistuje ani univerzální svoboda. Kolik je jedinců, tolik je i svobod. Svoboda představuje pro každého jedince něco jiného. Battěk definuje svobodu, jako stav vědomí. Z jeho textu je patrné, že se právě ve vězení cítil svobodný, cítil esenci svobody. Popisuje esenci svobody ve velmi omezených prostorových podmínkách a v sociální izolaci.

Podle Battěka člověk nemůže znát absolutní svobodu, ale pouze se o ni snažit: „K svobodě mohu směřovat, ale nemohu k ní dospět v její plné totalitě. Člověk nebude nikdy totální, ale vždy jen parciální.“³⁴ Na tyto myšlenky navazuje kritikou marxismu a socialismu. Celkově kritizuje myšlenky, že je něco absolutní a ideální. Ostře kritizuje totalitní/socialistický režim. Totalitu chápe také jako nedůvěru v člověka a podceňování jeho parciální existence: „Každá totální koncepce člověka je planým heroismem. Totální člověk je plán touhy a ideálu. Z této koncepce vyrostl marxismus. V okamžiku uskutečňování totálního člověka (nový socialistický člověk) s podtextem třídní diferenciací se objevuje nemohoucnost, omezenost a parcialita při proměnách sociálních struktur a místo stvoření úplného, na všech vymoženostech se podílejícího člověka – totálního člověka, je tu totální moc nad člověkem.“³⁵

Battěk ve svém závěru dochází k rozlišení svobody na *vnitřní*, kterou také popisuje, jako esenciální a autentickou. Vnitřní svoboda je stav bytí člověka uvnitř sebe samého. Za druhé odlišuje svobodu *vnější* neboli existenciální, odvozenou, která je stavem člověka vůči jinému člověku. Battěk zde dodává, že člověk by se neměl spokojit jen s jednou z těchto svobod, ale usilovat o obě.

1.5 Politické myšlení Rudolfa Battěka

Politické myšlení Rudolfa Battěka vychází z jeho rodinného zázemí. Stejně jako jeho otec, byl Rudolf Battěk sociálním demokratem, tedy byl spíše levicově orientovaný v rámci pravo – levého spektra. Sám sebe označoval za socialistu a „antikomunistu“. Své filozofické myšlenky, ze kterých vychází jeho politické úvahy, označoval za „konceptuální humanismus“ vycházející částečně z Masaryka, ale inspiraci nacházel také u Husserla a

---

³⁴ BATTĚK, Rudolf. Esej o svobodě. In: *Eseje z ostrova*. Köln: INDEX, 1982, s. 69-78, str. 73.

³⁵ Tamtéž s. 74.

Schopenhauera.

Battěk se zabýval ve svém filozoficko-politickém myšlení nejdříve pojmem svobody. Svoboda pro něj byla zásadní v socialistickém režimu, ve kterém žil většinu svého života. O pojmu a konceptu svobody začal přemýšlet ve vězení, kde strávil zhruba polovinu období normalizace. Svobodu proto vnímal citlivěji a jinak než běžný člověk žijící v socialistickém státě. Ve vězení uvažoval o fyzické svobodě, politické i duševní. Sám svobodu rozděluje na dva typy – vnitřní a vnější. Vnitřní svoboda je vztahem k sobě samému a vnější je vztah člověka k jinému člověku. Z jeho *Eseje o svobodě* je patrné, že ve vězení se paradoxně cítil duševně svobodný. Svobodu definuje, jako stav vědomí. Duševní svobody může tedy člověk dosáhnout ve vězení i v totalitní společnosti. Svobody není možné dosáhnout v absolutní podobě, ale pouze k ní směřovat. Člověk dle Battěka není univerzální, a proto neexistuje ani univerzální svoboda. Tvrdí tedy, že kolik jedinců, tolik svobod. Celkově se Battěk hodně soustředí na uvědomování si vlastní existence a zaměřuje se vždy na seberealizaci a vnitřní rozvoj osobnosti, tedy na vnitřní svobodu, protože svoboda vnější pro něj ve vězení nebyla možná. Ve všech svých textech z vězení také dost často zrcadlí politickou nesvobodu do fyzické nesvobody.

Rudolf Battěk se ve svém politickém myšlení zabýval také kritikou komunistického režimu, který označoval za totalitní. Totalitní režim v Československu byl dle Battěka velmi zaměřený na práci ale bez hlubšího smyslu. Pro Battěka je vztah k práci velmi zásadní. Běžnou práci vnímá pouze jako nedílnou součást života, ale není jeho naplněním a dochází tedy k odlidštění člověka. Práce slouží pouze k ovládnutí člověka člověkem. V ideální společnosti by dle Battěka měla práce sloužit především k osobnostnímu rozvoji a seberealizaci. V totalitním státě také kritizuje prostupování politiky do všech sfér běžného života, což vidí jako nežádoucí element.

Battěk je ve svém politickém myšlení velmi optimistický, vytrvalý a věří ve změnu. Člověka se dle jeho konceptuálního humanismu totiž stále vyvíjí a stejně tak i společnost. Zároveň je ale člověk největší zbraní proti sobě, proto je potřeba moc v rukou člověka omezovat pomocí různých mechanismů. Battěkovo omezování moci je podrobněji rozepsáno v následujícím odstavci věnovanému ideálnímu uspořádání státu. Battěk také představuje takzvanou nekonformní privilegizaci, která sice v totalitním režimu přináší nízký stupeň sociální prestiže, ale naopak vyšší stupeň autenticity a nezávislosti. Disidenti i běžní občané by se měli vydat cestou nekonformní privilegizace, aby si pod přetrvávajícím tlakem systému zachovali svůj lidský existenční základ a mentální zdraví. Dále se snaží se

motivovat opozici, aby pouze nekritizovala, ale přišla s alternativní politickou koncepcí a sám s ní také přichází. Dále také upozorňuje, že společnost musí být na demokratizaci připravená. Z jeho textů vyplývá, že by si představoval větší míru organizovanosti a strukturovanosti opozice, aby opozice fungovala jako politická strana, která má jasný program a řešení. Podporuje tedy politizaci disidentských hnutí a občanských iniciativ. Transformace k lepšímu politickému systému by tedy měla být provedena politickým bojem za odstranění všech prvků politické totalitní diktatury. Což později potvrzuje i svým chováním během období přechodu socialistického Československa k demokracii, například když stál u počátku obnovy České sociální demokracie jako politické strany. V rámci opozice byl Battěk také velmi otevřený dialogu, který vnímal za nedílnou součást úspěchu a také demokracie. V rámci dialogu varuje opozici před unáhleností a sociálními utopiemi o úplném odstranění moci, státu a vlády.

Většina jeho úvah je velmi optimistická a plná naděje. Jedinou pesimistickou myšlenkou je, že žádný politický systém nepovažuje za ideální prototyp. Za nejlepší dosud poznaný typ politického systému považuje moderní demokracii. Aby mohla moderní demokracie kvalitně fungovat, je potřeba také proměnit její společnost. Přeměna totalitního člověka na svobodného občana demokratického státu je pro Battěka klíčovým elementem. Klade důraz na rozvoj občanské společnosti a demokratického člověka, který se sám realizuje, má vlastní nezávislé názory a je autentický. Ideální společností pro Battěka taková, ve které převažuje altruismus nad egoismem. Ve své vlastní politické koncepci představuje typ moderní demokracie s prvky sociálně zaměřeného státu a přímé demokracie. Důraz klade především na kontrolu moci a sociální spravedlnost. Sociální spravedlnost totiž považuje za hlavní ideál pro běžného člověka. Battěkova moderní demokracie by měla obsahovat víceúrovňové rozdělení moci a množství samosprávných jednotek. Toto rozdělení by mělo zajistit vzájemné vyvažování a kontrolování moci, které považuje za zásadní. Zjednodušeně řečeno, požaduje rozdělení moci co největšímu množství složek státu, aby žádná neměla dostatek moci na její zneužití.

2 Václav Havel

2.1 Životopis

Václav Havel byl spisovatelem, dramatikem a později také politikem.³⁶ Narodil se roku 1936 v Praze Ing. Václavu Havlovi a jeho ženě Boženě Havlové.³⁷ Havlova rodina patřila k majetné „kapitalistické“ třídě od generace jeho dědečka, který začal budovat Lucernu.³⁸ Podnikání v rodině Havlových stálo vždy na prvním místě. Celá rodina se stýkala s politiky a blízko měli především k národním demokratům, kteří zastupovali tradiční národní elity a majetné občany.³⁹ Blízkost k politice měl Václav Havel již od mládí. Havlův dědeček se vypracoval z chudé rodiny na redaktora Lidových novin, poté byl také velvyslancem v Rakousku a v Maďarsku. V poslední vládě za první republiky byl ministrem propagandy.⁴⁰ V únoru 1948 po pádu částečné demokracie Havlova rodina pocítila rozsáhlé následky doslova okamžitě a přišla o Lucernu a Barrandovské Terasy.⁴¹

Václav Havel studoval od roku 1947 na elitním státním reálném gymnáziu v Poděbradech, kde se seznámil s bratry Mašíny a také Milošem Formanem. Kvůli „nevhodnému třídnímu původu“ nakonec skončil Václav Havel na klasické základní škole v Praze. Následně vystudoval učební obor chemik-lučebník a po večerech navštěvoval večerní gymnázium. Roku 1954 složil maturitní zkoušku a podal si přihlášku na vysokou školu VŠCHT. Přestože složil přijímací zkoušky, kvůli svému původu nebyl přijat. Nenechal se odradit a v následujících několika letech se zkoušel hlásit na různé humanitně zaměřené obory.⁴²

Havel se řadí do skupiny takzvaných *Šestatřicátníků*. Jedná se o generační skupinu z večerních gymnázií, kde mladý Václav Havel studoval. Skupina se zformovala roku 1952 a za pomoci Havlových rodičů vydávala občasník *Rozhovory 36*. Skupina se časem rozdělila na křídlo zaměřené na politiku a sociální vědy a na spíše múzickou skupinu, do které patřil Havel. V této době už měl Havel své politické názory, ale ještě nebyly příliš vyhraněné. Mladý Havel tíhnul v tomto období života k socialismu a generační spory s rodiči ho

---

³⁶ *Václav Havel - Má to smysl: Výbor rozhovorů 1964 - 1989*. 2. Praha: Knihovna Václava Havla, 2019. ISBN 978-80-87490-44-0. s. 7.

³⁷ *Knihovna Václava Havla*. Online. C2009-2023. Dostupné z: <https://www.vaclavhavel.cz/#scr4>. [cit. 2023-12-17].

³⁸ KAISER, Daniel. *Disident: Václav Havel 1936-1989*. Praha: Paseka, 2009. ISBN 978-80-7432-012-5. str. 11

³⁹ Tamtéž s. 21

⁴⁰ Tamtéž s. 33

⁴¹ Tamtéž s. 24

⁴² Tamtéž s. 33-35

posouvaly ještě více doleva. V základních politických myšlenkách se ale s otcem shodoval. Původní politické ideje Václava Havla byly ovlivněny dobou, ve které vyrůstal. Zprvu se tedy aktivně hlásil k socialismu a tento termín opustil až v polovině 80. let. Socialismem myslel „masarykovský“ prvorepublikový socialismus, který neznamenal kolektivizaci hospodářství a zestátnění ekonomiky. Kritizoval komunismus i kapitalismus a liberální ekonomiku velmi odsuzoval. V kapitalismu nacházel i některá pozitiva. Správnou cestu viděl ve sloučení dvou extrémů monopolistického kapitalismu a marxistického komunismu, a tím vytvoření nového socialismu. Tuto svou představu spatřoval v tehdejší vývoji Spojených států amerických.⁴³

Václav Havel si odsloužil vojnu v Českých Budějovicích, kde se poprvé dostal k psaní divadelní hry. Z vojny odcházel jako člověk zaujatý divadlem. Tento žánr ho přivedl do politických vod.⁴⁴ Havel se dostal do divadla *Na zábradlí*. V divadle s ním pracovala tehdy ještě přítelkyně Olga rozená Šplíchalová.⁴⁵ Václav Havel se zde živil jako kulisák díky rodinnému příteli Janu Werichovi, který se za něj přimluvil.⁴⁶ Postupně se z Havla v divadle stal autor. První jeho hra, která se dočkala inscenace byla *Zahradní slavnost*, jejíž hlavním tématem je odosobnění člověka. Jeho hra vnesla do Československa poprvé absurdní divadlo.⁴⁷ Komunistický režim překvapivě hru s náročným filozofickým tématem přijal.⁴⁸

Už od 50. let byl Havel občasně vyslýchán státní bezpečností. Situace se ale pro Havla vyostřila v červnu 1965, kdy návštěvy StB byly čtenější. Havel se s nimi snažil spolupracovat, aby neměl zbytečné problémy. Dokonce si ho chtěli zavést jako agenta.⁴⁹ K tomu ale nedošlo a Havel se stal nepřátelskou osobou, protože patřil do skupiny podezřelých literátů s „politickým charakterem“. StB si na něj založila signální svazek s cílem zjistit Havlovi styky se zahraničím a jeho případné protirežimní aktivity.⁵⁰

Václav Havel se živil jako dramaturg v divadle *Na zábradlí* až do roku 1968. Během Pražského jara se snažil o ožívování československé kultury a zasazoval se veřejně o demokracii. Srpnovou okupaci spojeneckých vojsk odsoudil a roku 1969 se kriticky vyjadřoval k dění v Československu a v období normalizace se stal zakázaným autorem a

---

⁴³ KAISER, Daniel. *Disident: Václav Havel 1936-1989*. Praha: Paseka, 2009. ISBN 978-80-7432-012-5. str. 36-37

⁴⁴ Tamtéž s. 47

⁴⁵ Tamtéž s. 49

⁴⁶ Tamtéž s. 49

⁴⁷ Tamtéž s. 53

⁴⁸ Tamtéž s. 54

⁴⁹ Tamtéž s. 61

⁵⁰ Tamtéž s. 62

jeho hry již nemohly být inscenovány. V době, kdy Václav Havel nemohl publikovat nejvíce času trávil na chalupě na Hrádečku, kde se věnoval psaní. Roku 1975 napsal otevřený dopis Gustavu Husákovi s ostrou kritikou československé vlády a atmosféry v zemi.⁵¹

V říjnu 1978 napsal svůj nejznámější esej *Moc bezmocných*, který hovoří o možnostech a moci politického disentu, popisuje soudobý „život ve lži“ a představuje jako alternativu „život v pravdě“. ⁵² O dva roky později stál Havel u založení Charty 77 a stal se také jedním z prvních mluvčích. V následujících letech až do roku 1989 byl Václav Havel několikrát vězněn a celkově strávil ve vězení přes pět let.⁵³

Ve vězení Václav Havel odmítl nabídku k emigraci a pobytu v New Yorku. Po roce 1980 sílí zahraniční podpora Václava Havla. Zahraniční divadla a televize uvádějí jeho inscenace, někteří západní politici se veřejně přimlouvali za propuštění. Byl také oceněn čestnými doktoráty univerzitami v Toulouse-Le Mirail a v Torontu. Roku 1983 byl Havlovi přerušena trest, kvůli zdravotním potížím a byl propuštěn do domácího vězení. Následně se postupně upevňovala jeho pomyslná role vůdce československého disentu, jak doma, tak v zahraničí. Jeho eseje a články vycházely v exilových nakladatelstvích a často dával také rozhovory zahraničním časopisům. Věnoval se nadále psaní her, vydávání samizdatu *Edice Expedice*, byl členem rady Lidových novin a veřejně se zastával politických vězňů. Roku 1986 dokončil s novinářem Karlem Hvíždálou knihu *Dálkový výslech*, která je autobiografickým rozhovorem shrnující Havlov život ku příležitosti jeho blížících se padesátých narozenin. Roku 1989 během protestů v rámci Palachova týdne byl Václav Havel zadržen a odsouzen k dalšímu trestu ve vězení. Jeho uvěznění a následná petice za propuštění prolomila hranici mezi „oficiální“ a alternativní kulturou, protože umělci z „oficiální“ kultury podepisovali petici na Havlovu podporu. Dále také vznikla kampaň pro udělení Nobelovy ceny míru. Po propuštění stál Havel u zrodu petice Několik vět, která usilovala o demokratizaci Československa a podepsalo ji desítky tisíc občanů.⁵⁴

Po listopadových událostech roku 1989 spontánně vzniklo Občanské fórum a Václav Havel se stal jeho vůdčí osobností a zároveň se stal také morální autoritou pro veřejnost a symbolem nenásilného zničení režimu a přechodu k demokracii. Ještě téhož roku byl zvolen

---

⁵¹ *Knihovna Václava Havla*. Online. C2009-2023. Dostupné z: <https://edu.vaclavhavel.cz/cs/vaclav-havel> [cit. 2023-12-17].

⁵² *Václav Havel – disident / 1969–1989*. Online. KNIHOVNA VÁCLAVA HAVLA. Knihovna Václava Havla. C2009-2023. Dostupné z: <https://www.vaclavhavel.cz/cs/vaclav-havel/disident>. [cit. 2023-11-28].

⁵³ *Knihovna Václava Havla*. Online. C2009-2023. Dostupné z: <https://edu.vaclavhavel.cz/cs/vaclav-havel> [cit. 2023-12-17].

⁵⁴ *Václav Havel – disident / 1969–1989*. Online. KNIHOVNA VÁCLAVA HAVLA. Knihovna Václava Havla. C2009-2023. Dostupné z: <https://www.vaclavhavel.cz/cs/vaclav-havel/disident>. [cit. 2023-11-28].

prezidentem Československé socialistické republiky a o rok později dovedl zemi ke svobodným volbám. Po rozpadu Československa se stal také prvním prezidentem České republiky. Po dvou prezidentských funkčních obdobích se vrátil k profesi spisovatele a dramatika. Dne 18. prosince 2011 zemřel na svém sídle Hrádečku.⁵⁵ Celý život byl člověkem, který vždy sdělil svůj názor a kladl důraz na demokracii.⁵⁶ Již v mladém věku se ve svých představách odvolával na morálku a mravnost.⁵⁷

Následující podkapitoly chronologicky analyzují Havlova díla, ve kterých je skryto Havlovo politické myšlení. První podkapitola se věnuje filozofické eseji s politologickým obsahem s názvem *Moc bezmocných* z roku 1978. Druhá podkapitola analyzuje rozhovor vedený s Václavem Havlem od Karla Hvížd'aly z roku 1986, který vyšel pod názvem *Dálkový výslech*. Třetí podkapitola analyzuje další rozhovor z roku 1986 tentokrát s italským novinářem Gabrielem Nissimim, který vysvětluje Havlův pojem „nepolitická politika“. Závěrečná podkapitola na základě analýzy jednotlivých děl popisuje Havlovo politické myšlení a představy o ideálním státním uspořádáním.

2.2 Moc bezmocných

Moc bezmocných je filozofickou esejí a zároveň politickým manifestem, který Václav Havel napsal na Hrádečku roku 1978. Text pojednává o perspektivách československé společnosti a jeden z hlavních Havlových záměrů je najít definici disidentství a jeho společnou ideologii nebo naopak její absenci. *Moc bezmocných* byla přeložena do několika jazyků a stala se inspirací pro perzekuované občany totalitních a autoritářských států například v Barmě, Bělorusku, na Kubě, v Jižní Americe, a dokonce i na blízkém východě v období tzv. arabského jara.⁵⁸ Havel v textu reagoval na dění po zveřejnění Charty 77 a pronásledování jejích prvních signatářů. Snažil se zde objasnit smysl disidentské činnosti a ukázat, že jevíci

---

⁵⁵ Václav Havel – prezident / 1989–2003 (2011). Online. KNIHOVNA VÁCLAVA HAVLA. Knihovna Václava Havla. C2009-2023. Dostupné z: <https://www.vaclavhavel.cz/cs/vaclav-havel/prezident> [cit. 2023-11-28].

⁵⁶ Václav Havel - Má to smysl: Výbor rozhovorů 1964 - 1989. 2. Praha: Knihovna Václava Havla, 2019. ISBN 978-80-87490-44-0. str. 7

⁵⁷ KAISER, Daniel. *Disident: Václav Havel 1936-1989*. Praha: Paseka, 2009. ISBN 978-80-7432-012-5. str. 36-37

⁵⁸ TICHÝ, Daniel. *Havlova proslulá esej. Životem v pravdě se bezmocní mohou zbavit své bezmoci*. Online. Česká televize - ČT 24. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/1928255-havlova-proslula-esej-zivotem-v-pravde-se-bezmocni-mohou-zbavit-sve-bezmoci>. [cit. 2023-11-18].

se bezmoc neznamená, že neexistují šance na změny, ale naopak.⁵⁹ Podkapitola věnovaná tomuto dílu cituje a vysvětluje obsahově důležité pasáže, které se přímo či nepřímo vztahují k Havlovi politickému myšlení.

Úvodní věta eseje *Moc bezmocných* paroduje Marxův *Komunistický manifest*⁶⁰: „Východní Evropou obchází strašidlo, kterému na Západě říkají „disidentství“.“⁶¹ Disidentství se dle Havla zrodilo přirozeně ze situace, ve které se společnost zrovna nacházela. Havel se snaží vysvětlit, jestli mají šanci z pozice nezávislých občanských iniciativ s absencí vládních struktur dosáhnout změny. Disidenti se zdají být absolutně bezmocní, proto hledá jejich moc a sílu.

V úvodu Havel definuje politický systém v Československu a v celém východním bloku. Havel odmítá definici československého systému, jako diktaturu politické byrokracie, protože s klasickou diktaturou má systém jen málo společného. Systém totiž není lokální, jako běžná diktatura, ale je součástí rozlehlého bloku jedné ze supervelmocí. Československo je totálně podřízeno zájmům velmocenského centra. Celý blok je prorostlý sítí manipulačních nástrojů ze samotného centra až dolů. Tento systém oproti klasické diktatuře je dle Havla velmi stabilní. Pojátkem celého systému je ideologie.

Ideologii systému vnímal Havel jako velmi jednoduchou a srozumitelnou pro občany, a hlavně velmi pružnou. Označoval ji za sekularizované náboženství, které nabízí člověku jednoduché odpovědi na jakékoliv otázky, zasahuje hluboko do lidské existence a je pro lidi přitažlivá: „V epoše krize metafyzických a existenciálních jistot, v epoše lidského vykořenění, odcizení a ztráty smyslu světa, musí mít nutně tato ideologie zvláštní hypnotickou přitažlivost: bloudícímu člověku nabízí snadno dostupný „domov“: stačí ji přijmout a rázem je vše opět jasné, život dostává smysl a z jeho horizontu mizí tajemství a otázky, neklid a osamělost. Za tento levný „domov“ platí ovšem člověk draho: abdikací na vlastní rozum, svědomí a odpovědnost: vždyť integrální součástí převzaté ideologie je delegování rozumu a svědomí do rukou nadřízených, totiž princip identifikace centra moci s centrem pravdy.“⁶² Havel komparuje tradiční představu diktatury se systémem v Československu. Technika moci v diktatuře často obsahuje prvek improvizace a systém

---

⁵⁹ TICHÝ, Daniel. *Havlova proslulá esej. Životem v pravdě se bezmocní mohou zbavit své bezmoci*. Online. Česká televize - ČT 24. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/1928255-havlova-proslula-esej-zivotem-v-pravde-se-bezmocni-mohou-zbavit-sve-bezmoci>. [cit. 2023-11-18].

⁶⁰ Tamtéž

⁶¹ HAVEL, Václav. *Moc bezmocných*. In: BENDA, Václav; BATTĚK, Rudolf; ČERNÝ, Václav; DIENSTBIER, Jiří; DOBROVSKÝ, Luboš et al. *O svobodě a moci*. Spolková republika Německo - Köln: Index, 1980, s. 11.

⁶² Tamtéž s. 13.

funguje neregulovanou svévolí, naopak v Československu byla diktatura vytvořena s propracovanými mechanismy na manipulaci společnosti. Kontrola nad společností je znásobena státním vlastnictvím a centrálním řízením výrobních prostředků. Havel dále uvádí, že diktaturu doprovází atmosféra revolučního vzrušení. V celém východním bloku už po tolika letech revoluční chování nevidí. Pozitivně vnímá propojení se západním světem a že lidé sdílejí stejné hodnoty ve východním i západním bloku. Havel označuje československý systém za post-totalitní, ale k pojmu má své výhrady, přesto pojem používá, protože žádný výstižnější nezná. Post-totalitní systém vznikl spojením diktatury s konzumní společností.

Ideologie dle Havla dělá z člověka oběť a dává mu iluzi, že ideologie je v souladu se správným řádem lidské společnosti a je univerzem. Bez ideologie by systém nefungoval. Označuje ji za „alibi“ – člověk si tím ospravedlňuje své chování, možná až dogmaticky. Čím déle systém působí, mocenské mechanismy jsou složitější a aby systém fungoval musí zapojovat více složek. Ideologie je také mostem mezi mocí a člověkem. „Už proto hraje ideologie v post-totalitním systému tak významnou roli: to složité ústrojí složek, stupňů, převodových pák a nepřímých manipulačních nástrojů, neponechávající nic náhodě a mnohonásobně jistící integritu moci, je bez ní – jako svého univerzálního „alibi“ a jako „alibi“ každého svého článku – prostě nemyslitelná.“⁶³ Dle Havla život člověka přirozeně směřuje k barevnosti a pluralitě, k nezávislosti a k naplnění svobody. Post-totalitní systém tento přirozený směr potlačuje a vyžaduje uniformní chování a disciplínu. Režim je prorostlý společností, nachází se ve všech aspektech veřejného i soukromého života, popírá přirozenost a tím nutí člověka žít ve lži: „Proto je život v něm skrz naskrz prorostlý tkání přetvářky a lži, vláda byrokracie se nazývá vládou lidu, jménem dělnické třídy je zotročena dělnická třída, všestranné ponížení člověka se vydává za jeho definitivní osvobození, izolace od informací se nazývá jejich zpřístupněním, mocenská manipulace veřejnou kontrolou moci a mocenské svévole dodržováním právního řádu...“⁶⁴

Dále Havel popisuje veškeré negativní vlivy režimu a jeho klamavost. Systém potlačuje rozvoj kultury, režim předstírá, že nesvoboda projevu je však nejvyšší formou svobody. Volby režim považuje za projev demokracie, ale ve skutečnosti jsou pouhou fraškou. „Moc je v zajetí vlastních lží, proto musí falšovat. Falšuje minulost. Falšuje přítomnost a falšuje

---

⁶³ HAVEL, Václav. *Moc bezmocných*. In: BENDA, Václav; BATŤEK, Rudolf; ČERNÝ, Václav; DIENSTBIER, Jiří; DOBROVSKÝ, Luboš et al. *O svobodě a moci*. Spolková republika Německo - Köln: Index, 1980, s. 18.

⁶⁴ Tamtéž s. 18.

budoucnost. Falšuje statistické údaje. Předstírá, že nemá všemocný a všeho schopný policejní aparát. Předstírá, že respektuje lidská práva. Předstírá, že nikoho nepronásleduje. Předstírá, že se nebojí. Předstírá, že nic nepředstírá.“⁶⁵ Havel následně upozorňuje na to, že i člověk, který se systémem nesouhlasí, ale mlčky v něm žije a toleruje ho, systém stvrzuje a vlastně podporuje. Člověk v systému ztrácí svou vlastní identitu. Moc v takovém systému ztrácí svůj smysl, anonymizuje se. Na vysokých postech se objevují loutky dodržující mocenské rituály. Ideologie je pilířem vnější stability post-totalitního systému. Základ je dle Havla ale velmi slabý, protože stojí na lži. Vydrží tedy jen, dokud bude člověk ochotný žít ve lži.

Dále se Havel již posouvá k disidentství, které v úvodu pro východní státy popisuje, jako strašidlo. Disidenti totiž oproti „životu ve lži“ vedou „život v pravdě“: „Je-li základní oporou systému „život ve lži“, pak není divu, že jeho základní hrozbou se stává „život v pravdě“. Proto ho musí stíhat tvrději než cokoli jiného“.⁶⁶ Život v pravdě je politická moc proti režimu, Havlova moc bezmocných, a vnímá ho jako silnou existenciální opozici. Havel je optimistický a je přesvědčen, že člověk žijící ve lži může být snadno zasažen pravdou a až přijde čas může jeden člověk žijící v pravdě zlikvidovat celý systém. Václav Havel zde upozorňuje, že politická reforma nebyla prvotním zájmem disidentských skupin, ale jejich důsledkem.

Dále Havel popisuje moc disidentů. Z jeho definice post-totalitního systému vyplývá, že změna je možná, ne však skrze politickou moc, ale skrze občanské sebevědomí. Charta 77 by dle něj mohla tyto vlny změn rozpochybovat. Změnu politického systému můžou udělat pouze paralelní struktury – hnutí a instituce, které budou vytvářet tlak na oficiální struktury. Disidenti a jejich „život v pravdě“ jsou dle Havla jediným zázemím v post-totalitním Československu pro nezávislou a alternativní politiku, jedná se o politický fenomén.

V post-totalitní systému neexistuje politický život v klasickém pojetí, občané se nemohou na veřejnosti politicky vyjadřovat a organizovat se. Z toho vzniká mezera vyplněná ideologií. Občasný zájem o politiku přirozeně klesá a nezávislé politické představy jim připadají nereálné a vzdálené: „Přesto i v těchto společnostech samozřejmě žijí jednotlivci a skupiny lidí, kteří se politicky jako svého životního poslání nevzdávají, a tak či onak se pokoušejí nezávisle politicky myslet, projevovat a případně i organizovat, neboť právě to

---

⁶⁵ HAVEL, Václav. *Moc bezmocných*. In: BENDA, Václav; BATŤEK, Rudolf; ČERNÝ, Václav; DIENSTBIER, Jiří; DOBROVSKÝ, Luboš et al. *O svobodě a moci*. Spolková republika Německo - Köln: Index, 1980, s. 19.

⁶⁶ Tamtéž s. 28.

patří k jejich „životu v pravdě“.⁶⁷

Havel popisuje svou definici disidentů v pěti bodech. Disidenty spojuje Havlův opakovaný pojem „život v pravdě“. Jsou to lidé, kteří mají nekonformní postoje a kritické názory. Snaží se soustavně veřejně kriticky projevovat a jsou díky tomu známí i na Západě. I přes persekuce a zákaz publikování si získali určitou míru nepřímé faktické moci ve společnosti. Jejich projevy jsou obecného a politického charakteru. Disidenti jsou intelektuálně založení a prezentují se zejména psaným projevem, jednak je to pro ně přirozené a zároveň je to také jeden z mála prostředků, kterým disponují.⁶⁸ Havel lehce kritizuje označení disident, protože slovo disident znamená odpadlík, ale to oni přeci nejsou.⁶⁹ Pojem disident dává Havel v textu cíleně do uvozovek, aby naznačil svůj postoj k tomuto pojmu. Disidentství je dle Havla existenciální postoj. Mají potenciální politickou moc, protože systém z nich má obavy. Není to přesně vymezená skupina se stejným cílem.

70

Odkazuje se na Masaryka, protože jeho odkaz přetrvává. Masaryk dle něj povznesl český národ, kladl velký důraz na práci pro národ, mravnost, národní sebevědomí, vzdělávání a humanismus. Masarykův odkaz zůstal zakořeněný v českém národu i v komunistické době a někteří komunisté si převzali myšlenku práce pro národ. Disidentství je podle Havla jedinou správnou interpretací Masarykovi „dobré práce“.⁷¹

Z disidentů může dle Havla vyrůst občanská iniciativa, disidentské hnutí nebo dokonce politická opozice. Havel vidí v disidentech sílu na politické změny, přestože nejde o politiku v pravém slova smyslu, protože například Charta 77 je negativním programem proti určitému systému a ideologii. Politický program by měl být pozitivní. Nechce bojovat proti systému cestou politiky, ale zaměřit se na každodenní život člověka a získat si podporu lidí. „Někdy musíme klesnout až na dno bídy, abychom pochopili pravdu – tak jako musíme sestoupit na dno studny, abychom spatřili hvězdy. Zdá se mi, že tenhle „nouzový“, „minimální“ a „negativní“ program – „obyčejná“ obrana člověka – je v určitém smyslu dnes programem maximálním a nejpozitivnějším: vrací politiku konečně zase k tomu bodu, z něhož jedině může vyjít, má-li se uvarovat všech starých chyb: totiž ke konkrétnímu

---

⁶⁷ HAVEL, Václav. *Moc bezmocných*. In: BENDA, Václav; BATTĚK, Rudolf; ČERNÝ, Václav; DIENSTBIER, Jiří; DOBROVSKÝ, Luboš et al. *O svobodě a moci*. Spolková republika Německo - Köln: Index, 1980, s. 37

⁶⁸ Tamtéž s. 45

⁶⁹ Tamtéž s. 46.

⁷⁰ Tamtéž s. 47

⁷¹ Tamtéž s. 49

člověku.“⁷² Havel vidí tuto stejnou chybu v sovětském bloku i v demokratických státech.

Havel předkládá postup k lepšímu uspořádání společnosti. Každá společnost potřebuje být nějakým způsobem organizována, ale měla by především sloužit lidem. Lidé by tedy měli být nejdříve osvobozeni a mít otevřený prostor k smysluplné organizaci. Komunistický režim měl stejnou myšlenku, ale obrácený postup, který se dle Havla ukázal jako neúspěšný. Disidentská hnutí mají potenciál vést společnost správným směrem. Jejich cílem je obrana lidských a občanských práv. Odkazují se na mezinárodní dokumenty, například na *Všeobecnou deklaraci lidských práv*, Mezinárodní pakty o lidských právech, Závěrečný akt helsinské konference a ústavy jednotlivých států. „Jejich práce je tedy založena na principu legality: vystupují veřejně, otevřeně a nejen, že trvají na tom, že jejich působení je v souladu se zákonem, ale dodržování zákonů si dokonce před sebe kladou jako jeden z hlavních cílů svého úsilí.“⁷³

Z Havlova popisu post-totalitní společnosti vychází také jeho ideální řešení proměny společnosti. Post-totalitní společnost je totiž „ospalá“, systém je stabilní, statický a krize v systému jsou pouze latentní, proto není možné se systémem bojovat jako v klasických diktaturách. Je tedy bezvýhodné tvořit odboje. „Přičteme-li k tomu okolnost, že post-totalitní systém disponuje tak dokonalým mechanismem komplexního přímého i nepřímého dozoru nad společností, jaký nemá z historického hlediska obdoby, je jasné, že každý pokus o nějaký odboj by byl nejen politicky bezperspektivní, ale navíc i technicky téměř nemožný.“⁷⁴

74

Státní moc a její propaganda se snažila „disidentská hnutí“ zdiskreditovat, podezírala je z teroristických cílů a obviňovala je z konspirativních a ilegálních metod. Proto si disidenti mimo jiné zakládají na principu legality a nenásilné cestě změny systému. Hlavním důvodem legality byly také jejich přirozené zásady. Změna režimu je pro Havla zásadní a tvrdí že: „Lze si představit společnost, která má dobré zákony, v níž jsou zákony plně respektovány a v níž se přitom nedá žít. A lze si naopak představit docela snesitelný život i s nedokonalými a nedokonale aplikovanými zákony. Nakonec vždycky tedy jde hlavně o to, jaký je život a zda jsou či nejsou dodržovány (ostatně mnohdy jejich striktní dodržování by mohlo být pro důstojný život tou největší pohromou). Klíč k lidskému, důstojnému, bohatému a šťastnému

---

⁷² HAVEL, Václav. *Moc bezmocných*. In: BENDA, Václav; BATTĚK, Rudolf; ČERNÝ, Václav; DIENSTBIER, Jiří; DOBROVSKÝ, Luboš et al. *O svobodě a moci*. Spolková republika Německo - Köln: Index, 1980, s. 56.

⁷³ Tamtéž s. 57

⁷⁴ Tamtéž s. 58.

životu není v ústavě nebo v trestním zákoně.“⁷⁵ Zákony by totiž nikdy neměly naplňovat člověka obsahem a smyslem, jako tomu bylo v socialistickém režimu. Toto by měla mít disidentská hnutí neustále v paměti, aby dosáhla společenských změn.

Dále Havel naráží na myšlenky Václava Bendy, které dává souhlasně za příklad. Vyzdvihuje Bendův rozvoj „paralelních struktur“. „V situaci, kdy je těm, kteří se rozhodli pro život v pravdě, znemožněn jakýkoliv přímý vliv na existující společenské struktury, natož uplatnění v jejich rámci, a kdy tito lidé začínají vytvářet to, co jsem nazval „nezávislým životem společnosti“, začíná se nutně tento „druhý“, nezávislý život sám za sebe určitým způsobem strukturovat“.⁷⁶ Dle Havla jsou paralelní struktury úzce spjaté s disidentstvím. Za paralelní struktury Havel považoval v této době všechny oblasti „druhé kultury“. Kultura oddělená od ideologie a post-totalitních norem. Nekonformita druhé kultury se rozšířila i na humanitní vědy a filozofickou reflexi. Používá své vlastní organizační prostředky, například samizdat, soukromé přednášky a představení. Havel se domnívá, že disidentská hnutí a kulturní paralelní struktury budou přirozeně potřebovat větší míru organizace a institucionalizace. Rozvoj paralelních struktur až k paralelnímu politickému životu si klade Havel za úkol neboli program pro disidentská hnutí. Změna systému by měla být provedena zdola z výchozího „před-politického“ prostoru, nenásilným způsobem od lidí s vlastní identitou. Upozorňuje, že změna a nový systém musí být univerzální. Lidé z paralelních struktur se nemůžou uzavřít do paralelních polis a je potřeba univerzalita systému.

V závěru eseje se Havel přesouvá od svých filozofických úvah k reálnému společenskému dosahu, kterého by měla disidentská hnutí dosáhnout: „Výchozím bodem působení těchto hnutí směrem „ven“ je, jak jsme viděli, vždycky a především působení na společnost, nikoli tedy přímo a ihned na mocenskou strukturu jako takovou.“⁷⁷ Disidenti ukazují svou vizi života, jako alternativu k současnému stavu společnosti a povznášejí občanské sebevědomí. Odhalují pravou povahu moci v post-totalitním státě. Nevnučují společnosti své názory, jen je předkládají a nechávají na individuálním posouzení jednotlivce. Disidentská hnutí by měla nepřímo posilovat právní odpovědnost a vědomí. Měli by prosazovat „život v pravdě“, což dle Havla znamená především – svobodné myšlení,

---

⁷⁵ HAVEL, Václav. *Moc bezmocných*. In: BENDA, Václav; BATTĚK, Rudolf; ČERNÝ, Václav; DIENSTBIER, Jiří; DOBROVSKÝ, Luboš et al. *O svobodě a moci*. Spolková republika Německo - Köln: Index, 1980, s. 65.

⁷⁶ Tamtéž, s. 65.

⁷⁷ Tamtéž s. 70.

alternativní hodnoty a chování a nezávislou společenskou seberealizaci. Mocenská sféra na tyto aktivity disidentských hnutí musí vždy nějakým způsobem reagovat. Havel je zde pozitivní a věří, že se lidé u moci mohou místo represí v některých bodech inspirovat a udává zde příklad z 60. let. Projevy disidentských hnutí mohou nepřímo přinést reformy: „V další fázi může tento adaptační pohyb vést k rozmanitým pokusům oficiálních struktur samy sebe reformovat.“⁷⁸ Reformy otevírají nové prostory a mohou určovat nové hranice systému.

Post-totalitní režim dle Havla nemůže dlouhodobě koexistovat s disidentským hnutím, kdyby byla vytvořena paralelní struktura s paralelní polis, protože by vždy docházelo k rozporům a tvrdí: „Za této situace jsou jen dvě možnosti: buď bude systém dál a dál rozvíjet své „post-totalitní prvky“, začne se nezadržitelně přibližovat nějaké orwellovsky úděsné vidině světa absolutní manipulace a všechny artikulovanější projevy „života v pravdě“ definitivně udusí, anebo se bude „nezávislý život společnosti“ („paralelní polis“), včetně „disidentského hnutí“, pomalu ale jistě proměňovat ve stále důležitější společenský fenomén, stále zřetelněji zrcadlící reálná společenská napětí a stále důrazněji vstupující do života společnosti jako její reálná část, ovlivňující – ať už tak, či onak – obecnou situaci.“⁷⁹ Havel se hodně soustředí na základní svobody a lidskou důstojnost. Disidentská hnutí by neměla primárně přicházet s politickými změnami, pouze pokud budou stát před konkrétním politickým problémem, měla by řešit konkrétní politické situace ad hoc a klást důraz na několikrát zmiňovanou nenásilnost a legalitu: „Čistota tohoto zápasu je nejlepší zárukou optimálních výsledků na rovině faktické interakce s post-totalitními strukturami.“⁸⁰

Havel uvažuje dále nad řešením potažmo systémem, který by byl ideálním pro společnost. Kritizuje tradiční parlamentní demokracii, zejména v důsledku technického pokroku, se kterým se neumí vyrovnat stejně jako post-totalitní režimy. Kritizuje také politické strany, protože jsou ovládány profesionálními aparáty, které zbavují občany politické odpovědnosti. Složité struktury dle něj také manipulují svými občany s tím rozdílem, že se skrývají za konzumní diktát moderní doby. Způsob manipulace je ale daleko mírumilovnější než v post-totalitních státech. I přes všechny Havlovy výhrady, vidí v parlamentní demokracii cestu, a to jako ideální přechodnou fázi: „Kdyby se k tomu v některé zemi sovětského bloku vytvořily podmínky, ..., mohl by být tradiční

---

⁷⁸ HAVEL, Václav. *Moc bezmocných*. In: BENDA, Václav; BATTĚK, Rudolf; ČERNÝ, Václav; DIENSTBIER, Jiří; DOBROVSKÝ, Luboš et al. *O svobodě a moci*. Spolková republika Německo - Köln: Index, 1980, s. 71.

⁷⁹ Tamtéž s. 76.

⁸⁰ Tamtéž, s. 77.

parlamentarismus s obvyklým spektrem velkých politických stran jakýmsi vhodným přechodným řešením, které by pomohlo rekonstituovat zdecimované občanské svědomí, obnovit smysl pro demokratickou diskusi, otevřít prostor ke krystalizaci elementární politické plurality jako bytostné intence života.“⁸¹

Havel dále krátce popisuje, jak by nový systém mohl vypadat. Klade důraz především na struktury vycházející z lidského obsahu a hodnoty – důvěra, otevřenost, odpovědnost, solidarita, láska. Struktury by měly být otevřené, dynamické, malé a hlavně, nesmí omezovat vznik nových struktur: „Jakákoliv kumulace moci by jim měla být bytostně cizí.“⁸² Havel se zaměřuje také na politické strany, které by neměly být masové a založené na vyprázdněných tradicích. Představuje si tedy spíše menší strany, které budou vznikat se zápallem pro určitým konkrétní cíl a po svém naplnění zaniknou. „Autorita vůdců by měla vyrůstat z jejich osobnosti, osobně jejich okolím zakoušené, a nikoli z jejich nomenklaturního postavení, měli by být vybaveni velkou osobní důvěrou a na ní založenou i velkou pravomocí.“⁸³ Zde můžeme vidět, že Havel byl zastáncem prvků přímé demokracie.

Struktury by měly vznikat „zdola“, aby byla zachována autenticita společnosti a její vlastní samosprávný princip. Politický život by měl být tedy založený na dynamicky vznikajících, zanikajících a pestrých politických subjektech. Zvenčí by měly být tyto aktivity jen minimálně regulovány. Tento systém nazývá post-demokratickým.

Poslední část eseje je psaná formou otázek. Havel se zde táže čtenáře, zdali jeho politická koncepce post-demokratického systému není právě obrazem fungování disidentských hnutí. Přestože si to Havel v textu netroufá říci přímo, disidentská hnutí fungují na stejných principech a hodnotách, jak by podle Havla měl vypadat budoucí systém státu.

2.3 Dálkový výslech

Dálkový výslech je soubor rozhovorů z roku 1986, který vedl s Václavem Havlem Karel Hvižd'ala. Rozhovor rozebírá Havlovo dětství, jeho život a politické názory. Přestože, Václav Havel o svých politických názorech nerad mluvil a snažil se býti spíše zdrženlivý a

---

⁸¹ HAVEL, Václav. *Moc bezmocných*. In: BENDA, Václav; BATTĚK, Rudolf; ČERNÝ, Václav; DIENSTBIER, Jiří; DOBROVSKÝ, Luboš et al. *O svobodě a moci*. Spolková republika Německo - Köln: Index, 1980, s. 79

⁸² Tamtéž s. 81.

⁸³ Tamtéž s. 81.

nepasovat se do role politika, spoustu jeho politických koncepcí a názorů v tomto díle najdeme.

Havel nejdříve popisuje svůj filozofický pohled na život člověka v socialistickém státě. Následně se věnuje kritice ekonomického stránky a předkládá své ideje na lepší ekonomický systém. V neposlední řadě se také věnuje aspektu politického uspořádání státu. Karel Hvižd'ala se táže Václava Havla na jeho představu smysluplnějšího uspořádání světa. Havel odpovídá, že problém systému je daleko hlubší než ekonomické nebo politické uspořádání. Domnívá se, že západní i východní svět přes všechny své rozdíly prožívá stejnou krizi. Úvahy o této krizi by měly být začátkem k lepší alternativě uspořádání společnosti. Příčinou krize je dle Havla technický pokrok a s tím spojené odvrácení se od Boha, ztráta metafyzických jistot, ztráta nadosobní mravní autority a jakéhokoli vyššího horizontu. Svět se začal vymykat člověku z rukou.⁸⁴ Svět se má změnit k lepšímu zejména svým vlastním vědomím: „člověk se musí nějakým způsobem vzpamatovat, musí se vyprostit z toho strašlivého zapletení do všech zjevných i skrytých mechanismů totality, od konzumu přes represí a reklamu až po televizní manipulaci, musí se vzbouřit proti roli bezmocné součástky gigantického stroje, který se řítí bůhvíkam, musí v sobě nalézt opět hlubší odpovědnost za svět – což znamená odpovědnost k něčemu vyššímu, než je on sám.“⁸⁵ Havel tedy vidí řešení v probuzení lidské odpovědnosti a mravní a duchovní obrody.

Hvižd'ala se dále doptává na konkrétnější Havlovu představu o lepším společenském systému. Havel se ve své odpovědi tentokrát zaměřuje na formu vlastnictví výrobních prostředků. Ve formě vlastnictví nevidí základní problém. Společnost by se měla zaměřovat hlavně na zachovávání vztahů mezi lidmi, mezi podřízenými a nadřízenými, které totalitní systém naprosto ničí. Centralizované hospodářství ostře kritizuje: „Totálně zestátněné a totálně centralizované hospodářství, jak je známe u nás, všechny tyto vztahy katastrofálně ničí: mezi člověkem a hospodářským životem se rozevírá stále hlubší propast.“⁸⁶ Člověk v této propasti ztratil vztah ke své práci, podniky jsou formálně ve vlastnictví všech, ale ve skutečnosti nepatří nikomu a nikdo tedy za nic nezodpovídá. Dochází k odcizení se od vlastní práce. Pouhá změna ke kapitalistickému systému dle Havla neodstraní všechny tyto problémy, protože odcizení od práce bylo poprvé zmíněno právě ve vztahu ke kapitalismu. Havel považuje za základ změny ekonomického systému návrat člověka ke smyslu své

---

⁸⁴ HAVEL, Václav a HVÍŽĎALA, Karel. *Dálkový výsledek*. Praha: Euromedia group, 2021. ISBN 978-80-242-7547-5. s. 25

⁸⁵ Tamtéž s. 26

⁸⁶ Tamtéž s. 27

práce. Přestože se nejedná o ekonomicky zachytitelný ukazatel, Havel tvrdí, že: „nejdůležitější dnes je, aby si hospodářské jednotky udržely či aby obnovily vztah ke konkrétnímu člověku, aby jejich práce měla lidský obsah a smysl, aby umožňovaly člověku vidět do jejich podnikání, mluvit do něho a odpovídat za ně ...“⁸⁷

Havel dále navrhuje svůj ideální ekonomický systém, který by neodcizil člověka od práce. Systém velmi pluralitní a decentralizovaný: „Z tohoto hlediska bych se přikláněl k takovému hospodářskému systému, který by byl založen na maximální pluralitě mnoha decentralizovaných, strukturálně různorodých a spíš menších než větších podniků, respektujících specifiku různých typů vlastnictví a hospodářského rozhodování...“⁸⁸ Havel dále popisuje různé formy vlastnictví, které by přivítal, soukromé vlastnictví, vlastní družstevní a akciové až po státní vlastnictví. Centrální regulace by měla být vedena s principem ku prospěchu člověka ze strany demokraticky zvolené reprezentace.⁸⁹

Dále se Havel ve své odpovědi zaměřuje na samotný politický systém. Politická reprezentace by měla být v první řadě demokraticky zvolená, jak už zmínil v souvislosti s ekonomickou stránkou. Měla by se nepřetržitě opírat o dialog s veřejností a s odborníky na konkrétní oblasti. Havel si pod tradičním demokratickým systémem představuje systém s dvěma až třemi velkými politickými stranami, což považuje za lepší variantu než vládu jedné strany, ale zároveň to podle něj není ideální forma demokracie a navrhuje tedy demokratický systém bez politických stran: „Smysluplnější by se mi opět zdálo, kdyby byli voleni jen a jen lidé, a nikoli tedy strany (respektive kdyby lidé ke svému zvolení žádné strany nepotřebovali), tedy kdyby se o přízeň voličů ucházeli politici sami za sebe, jako konkrétní lidské osoby, a nikoli jen jako jakési údy stranické megamašinérie nebo její favoriti.“⁹⁰

Politických stran by mělo být jednoznačně více, myšleno více než tři, ale měly by fungovat spíše ve formě politických klubů a důraz by měl být kladen na jednotlivé osobnosti. Politické kluby/strany by měly sloužit k diskuzi a tříbení názorů, z jejich jádra by měli vycházet ti nejlepší politici ke správě polis. Havel má k politickým stranám velkou nedůvěru, kritizuje jejich byrokratický aparát a svou kritiku zakládá na zkušenosti komunistické strany z Československa, ale i na politických stranách západních demokratických zemích. Tvrdí

---

⁸⁷ HAVEL, Václav a HVÍŽDALA, Karel. *Dálkový výsledek*. Praha: Euromedia group, 2021. ISBN 978-80-242-7547-5. s. 29

⁸⁸ Tamtéž s. 25

⁸⁹ Tamtéž s. 30

⁹⁰ Tamtéž s. 30

tedy, že politické strany by se neměly účastnit voleb a být pouze pomocným zázemím pro politiky: „Neměly by zkrátka přímo participovat na moci – to je vždycky už zárodek jejich byrokratizace, zkorumpovanosti a nedemokratismu, měly by jen těm, kdo na ní – jsou zvoleni – budou participovat, dávat duchovní zázemí, podněty a příležitost k vlastní názorové profilaci.“⁹¹ Havel tedy není proti sdružování názorových skupin, ale tvrdě odmítá uskupení, ve kterých se vytrácí osobní odpovědnost a nebo jsou-li jejich členové odměňováni za poslušnost v rámci mocensky orientovaného uskupení.⁹²

2.4 Nepolitická politika

Nepolitická politika je název rozhovoru z roku 1986, ve kterém Václav Havel rozvedl a jednoduše vysvětlil pojem jeho „nepolitické politiky“, které se věnuje v některých svých dílech. Rozvor s názvem *Nepolitická politika* vedl s Havlem významný italský novinář, historik a esejista Gabriele Nissim. Rozhovor byl vydán v Itálii dne 12. 7. 1986 v periodiku *Il Gironale del Popolo*. V českém překladu byl vydán v rámci souboru rozhovorů s Václavem Havlem *Má to smysl!*

Václav Havel zde definuje pojem posttotalitarismus, kterým označuje politický systém SSSR. Posttotalitarismus není dle Havla překonáním totalitarismu, ale jen jeho další vyšší fází. Systém se vyvinul do komplikovanějšího uspořádání a forma moci je méně nápadná. Státní aparát není oproti totalitarismu tak fyzicky násilný a krutý, ale je zde větší míra manipulace se společností: „Utvořil se vztah mezi totalitní mocí a konzumní společností. Občan může mít práci, může žít konzumně, pokud přistoupí na své „soužití“ se stávajícím systémem.“⁹³

Následně se Havel v rozhovoru vyjadřuje k překonání posttotalitního systému. Možnost překonání soudobého systému vidí Havel především v existenciální lidské přeměně než v politické síle. Mladá generace dle Havla již nechce měnit politiku, protože odmítají politický a ideový konflikt. Snaží se žít co nejvíce mimo politický systém a prosazovat svou vlastní individualitu: „... snaží se žít v souladu s vlastními zásadami, prostřednictvím divadla, hudby, náboženských skupin. Nedělají skutečně politickou politiku, snaží se

---

⁹¹ HAVEL, Václav a HVÍŽĎALA, Karel. *Dálkový výsledek*. Praha: Euromedia group, 2021. ISBN 978-80-242-7547-5. str. 30

⁹² Tamtéž s. 31

⁹³ *Václav Havel - Má to smysl: Výbor rozhovorů 1964 - 1989*. 2. Praha: Knihovna Václava Havla, 2019. ISBN 978-80-87490-44-0. s. 231

prosadit svou vlastní autenticitu. Je tu neustálá konfrontace mezi pravdou a lží, mezi životem a neživotem, mezi tím být sebou samým či nebýt. To je podle mne to, co nazývám „nepolitickou politikou“.⁹⁴ Zde je vidět Havlův pohled na vytváření paralelních struktur. Paralelní struktury, které popisuje také v již analyzované eseji *Moc bezmocných* jsou dle Havla nepolitickou politikou, protože vznikají přirozeně bez politického záměru, ale ve výsledku mají svůj politický vliv na posttotalitní systém.

2.5 Politické myšlení Václava Havla

Václav Havel pocházel z buržoazní majetné rodiny, která přirozeně navazovala politické styky, takže byl politickým životem ovlivněn již od mládí. Po pádu demokracie a únorovém převratu jeho rodina téměř o vše přišla. Havel navzdory tomu byl původně socialistou a socialistickým myšlenkám věřil. Po několika letech v post-totalitním režimu a postupným omezováním jeho života a perzekucím se od socialismu odklonil. Přestože se celý svůj život nechtěl politikou zabývat a nechtěl veřejně prosazovat své politické ideje o lepším státním uspořádání, v jeho dílech i tyto myšlenky najdeme, jak ukázala předchozí analýza konkrétních děl.

Z filozofických představ Václava Havla vychází jeho politické myšlenky. Ve svém filozofickém přístupu se orientuje především na člověka, jako základní jednotku. Zaměřuje se na individualitu, na základní svobody a lidskou důstojnost. Vědomí člověka a návrat k lidství je hlavním Havlovým cílem. Ve svém přístupu k člověku vychází z Masarykova vztahu člověka k práci. Člověk by měl přispívat státu svou drobnou prací. Václav Havel tvrdí, že člověk ze své podstaty chce být svobodný a přirozeně směřuje k pluralitě a barevnosti života.

Václav Havel označuje československý systém za post-totalitní a velmi ho kritizuje. Svou kritiku post-totalitního systému zakládá také na svém filozofickém přístupu. Systém není pro člověka přirozený stavem, protože člověk ze své podstaty prahne po naplnění svobody. Pojítkem celého post-totalitního režimu a jeho nedílnou součástí je ideologie. Ideologie je mostem mezi mocí a člověkem a slouží jako alibistická legitimizace systému i moci. Má reálnou sílu a stává se z ideologie skutečností. Člověk v takovém systému ztrácí

---

⁹⁴ *Václav Havel - Má to smysl: Výbor rozhovorů 1964 - 1989*. 2. Praha: Knihovna Václava Havla, 2019. ISBN 978-80-87490-44-0. s. 231.

svou vlastní identitu, pro Havla důležitou individualitu. Jako pozitivní fakt vnímá Havel propojení východního a západního bloku. Východní blok díky technologickému pokroku nepovažoval za izolovaný. Myšlení a hodnoty lidí v obou blocích jsou provázané. Oba na první pohled opačné systémy jsou si vlastně podobné, jsou moderně konzumní, lidé jsou stejní, komunismus je pouze extrémnější.

Pro Havlovo politické myšlení je důležitý pojem „nepolitická politika“. Havlova nepolitická politika přímo souvisí s disidentskými hnutími a s představou paralelních struktur. Disidenti tvoří nepolitickou politiku, protože jejich počínání není primárně motivováno politickou změnou, ale jejich výsledky jsou politického charakteru. Paralelní struktury vedoucí k paralelní politice je koncept Václava Bendy, na který Havel reaguje. Paralelní struktury jsou dle Havla právě nepolitickou politikou a popisuje v analyzované eseji *Moc bezmocných*. Pojem nepolitická politika vysvětluje v rozhovoru s novinářem Gabrielem Nissimim. Paralelní struktury vznikají přirozeně bez politického záměru, ale ve výsledku mají svůj politický vliv na post-totalitní systém. Václav Havel je zastáncem myšlenky, že právě paralelní struktury a tento koncept nepolitické politiky mohou vést k pozitivním politickým změnám a přetvoření post-totalitního systému.

Václav Havel je velmi zdrženlivý ve svých politických představách a ideálech, protože viděl krizi světa v technickém pokroku a příčiny této krize jsou pro něj daleko hlubší než jen politické nebo ekonomické uspořádání. Přesto v jeho dílech najdeme představy o ideálním nebo lepším uspořádání státu. Tyto myšlenky zanesl do své eseje *Moc bezmocných* a také je najdeme v rozhovoru s Karlem Hvížd'alou, kde prozradil svou utopickou představu. Václav Havel kritizuje na komunistickém režimu východního bloku vysokou míru centralizace, jeho ideální představou je tedy pravý opak, vysoce strukturovaný a decentralizovaný stát. Strukturovanost má na mysli z hlediska ekonomiky i politiky. Z ekonomického pohledu pro Havla není řešením kapitalismus, protože v kapitalismu i v socialismu dochází k odcizení člověka od vlastní práce a k manipulaci. Havel si konkrétně představuje velmi strukturovaný systém menších podniků, které by měly být centrálně regulovány demokraticky volenou reprezentací se zaměřením na člověka. Havel je zastáncem koexistence většího množství forem vlastnictví a navrhuje například soukromé vlastnictví, vlastnictví družstevní, akciové a státní vlastnictví. Z hlediska politického uspořádání kritizuje tradiční parlamentní demokracii, ale zároveň v ní vidí ideální řešení pro přechod k lepšímu systému. Pro přechodnou fázi si představuje klasický parlamentarismus s obvyklým počtem velkých politických stran. V takovém prostředí by mělo být obnoveno občanské vědomí, které bylo

post-totalitním systémem zničeno. Havel má velkou nedůvěru k politickým stranám, z komunistického Československa kritizuje byrokratickou nadvládu jedné strany a v politických stranách vidí také nepříznivou byrokratizaci a zkorumpovanost. Dle Havla by politické strany neměly být masové a založené na vyprázdňených tradicích. Představuje si spíše menší strany, které budou vznikat se západem pro určitým konkrétní cíl a po svém naplnění zaniknou. Politické strany by měly být pouze pomocné instituce pro politiky, ale neměly by participovat na moci. Nejlepší systém pro Havla by byl bez politických stran, ale dvě nebo tři politické strany v systému vnímá stále jako lepší variantu než jednu stranu. Z jeho postojů ohledně politických stran vyplývá, že je zastáncem volebního systému jednotlivců, jsou zde vidět prvky přímé demokracie. Celkově tento svůj koncept politického systému nazývá post-demokracií.

3 Václav Benda

3.1 Životopis

Václav Benda se narodil 8. srpna 1946 v Praze. Byl českým filozofem, katolickým aktivistou, kybernetikem, matematikem a později také politikem. Vystudoval na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze obory filozofie a bohemistika. Při studiích byl aktivní ve studentském hnutí a založil také Klub katolické mládeže. Dále vystudoval na Matematicko-fyzikální fakultě obor teoretické kybernetiky.⁹⁵

Po okupaci roku 1968 se rozhodl s manželkou, přestože měli platné cestovní doklady, zůstat v Československu. Během svého života v socialistickém Československu byl několikrát nucen měnit svá povolání kvůli jeho angažovanosti v opozičních hnutích, a protože odmítal politický diktát shora. Václav Benda odmítl členství v komunistické straně, proto musel opustit zaměstnání filozofa a věnoval se programování, kde nebylo členství ve straně podmínkou. Sám ve svém textu *Noční kádrový dotazník* uvádí, že se snažil komunistickému systému přizpůsobit, aby měl se svou rodinou pohodlný život. Později se ale rozhodl připojit k občanské iniciativě Charta 77, protože politický proces s hudební skupinou *The Plastic People of the Universe* s ním velmi otrásl. Následné útoky a represe vůči signatářům se staly zvratem v jeho přístupu k režimu.⁹⁶

Václav Benda se stal jedním z prvních signatářů Charty 77 a tím aktivně vstoupil do politického dění. Po podepsání Charty přišel o svou práci a stal se topičem. Roku 1979 se stal mluvčím Charty. Ještě téhož roku v květnu mu byla nabídnuta emigrace, kterou opět odmítl. Odmítnutí vedlo k jeho odsouzení za podvracení republiky a strávil tak následující čtyři roky ve vězení.⁹⁷

Roku 1988 byl Václav Benda u vzniku protirežimního *Hnutí za občanskou svobodu*. V rámci *Hnutí* během listopadu 1989 vznikl také *Křesťanskodemokratický klub*, z něhož se vzápětí vyprofilovala *Křesťanskodemokratická strana - KDS*. Václav Benda byl až do konce roku 1993 jejím předsedou. Po spojení strany s ODS působil ve vedoucích pozicích strany a

---

⁹⁵ HANUŠ, Jiří: *Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století*; CDK, Brno 2005, ISBN 80-7325-029-2. s. 11-12.

⁹⁶ BENDA, Václav. *Noční kádrový dotazník a jiné boje*. Praha: Agite/Fra, 2009. ISBN 978-80-86603-85-8. s. 15-19.

⁹⁷ ČTK. *Profil Václava Bendy*. Online. IDNES.cz. C1999–2023. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/profil-vaclava-bendy.A_990602_140517_domaci_itu. [cit. 2023-12-09].

byl jejím velmi loajálním členem. Ve volbách do horní komory parlamentu roku 1996 získal senátorský mandát za Prahu 1. Benda byl v Senátu členem ústavně-právního výboru a také komise pro Ústavu České republiky.⁹⁸

Václav Benda sám sebe identifikoval, jako křesťanskodemokratického politika a s politikou byl spjatý celý jeho život. Charakterizoval se jako velmi pracovitý, konzervativnější a velmi pravicově orientovaný oproti standardu křesťanskodemokratických politiků.⁹⁹

Následující podkapitoly analyzují v chronologickém pořadí dílo Václav Bendy s filozoficko-politologickou tematikou. První podkapitola se zaměřuje na text s názvem *Noční kádrový dotazník*, který představuje Bendův posun od tiché tolerance komunistického režimu v Československu k jeho kritice a odporu. Druhým dílem je esej s názvem *Paralelní polis*, který je velmi podstatný pro pochopení Bendova politického myšlení, protože popisuje velmi konkrétní představy o politickém systému pomocí vytvoření paralelních struktur. Následující podkapitola je analýzou díla *Katolicismus a politika – Kořeny a perspektivy dnešní situace*, které vystihuje Bendův přístup k politice skrze jeho křesťanskou víru. Právě víra je jedním ze základních kamenů jeho politického myšlení. Poslední podkapitola pak reflektuje politické myšlení Václava Bendy na základě předchozích analýz jeho jednotlivých děl.

3.2 Noční kádrový dotazník

V textu *Noční kádrový dotazník* z ledna 1978 Václav Benda popisuje situaci v socialistickém Československu, kterou prokládá svými osobními zkušenostmi a událostmi ze svého života.¹⁰⁰ Václav Benda zde dále popisuje svůj přechod od tiché tolerance režimu k jeho veřejnému odmítnutí. Direktivy shora nejdříve mlčky dodržoval. Zvrat v jeho přístupu nastal po procesu s hudební skupinou The Plastic People of the Universe, který otrásl jeho křesťanskými hodnotami. Svě připojení k občanské iniciativě Charty 77 podkládá právě svou katolickou vírou. Na základě svých křesťanských hodnot odsuzuje také represe vůči signatářům: „A teprve díky zuřivým a nevybíravým útokům, proti Chartě 77, na kterých se

---

⁹⁸ ČTK. *Profil Václava Bendy*. Online. IDNES.cz. C1999–2023. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/profil-vaclava-bendy.A_990602_140517_domaci_itu. [cit. 2023-12-09].

⁹⁹ Tamtéž

¹⁰⁰ BENDA, Václav. *Noční kádrový dotazník a jiné boje*. Praha: Agite/Fra, 2009. ISBN 978-80-86603-85-8. str. 15-19.

měli povinně podílet všichni občané, jsem se definitivně rozhodl připojit se k této občanské aktivitě – máme totiž takové přikázání, že není dovoleno vydat křivé svědectví proti bližnímu svému ...“¹⁰¹

Následně Benda popisuje aktuální situaci v Československu. Aktivně se zde vymezuje vůči režimu a popisuje jeho moc. Politická moc dle něj útočí na samotou člověka v systému, nic nezapomíná a nikdy neodpouští. Svůj postoj přirovnává k válce, která je vedená pomocí slov. Občanské iniciativy, jichž je součástí, popisuje jako legální, veřejné a zastávající se zákonů. Moc režimu však zákony v rámci svých represí popírá, jedná ilegálně a konspirativně. Současný systém považuje za téměř dokonalý systém dvojí pravdy, který předčil 50. léta, a dokonce v některých svých oblastech i Orwellovský „dvojsmysl“, který vysvětluje následovně: „Navenek je každý zavázán k souhlasu, optimismu a periodickému jásání, za zavřenými dveřmi se každý vyjadřuje odmítavě, pesimisticky a s hlubokou skepsí.“¹⁰² Systém dle něj pouze produkuje utrpení, je velmi stabilní a své základy staví na pevné ideologii: „Proklamativně totiž povýšil cukr a bič z prostředku vlády na ideologický základ, a to mu garantuje bezpečnou identitu moci a doktríny.“¹⁰³

Benda své protirežimní aktivity přisuzuje své křesťanské víře a není příliš přesvědčen, že by jeho jednání mohlo vést k faktickým výsledkům reálné politické změny: „Pokládám (a to je přísně osobní stanovisko!) všechny nespravedlnosti, nezákonnosti a společenská zla za natolik spjatá s celkovým systémem, že příliš nedoufám v nějaké podstatné zlepšení.“¹⁰⁴

3.3 Paralelní polis

Václav Benda napsal krátký a výstižný text s názvem *Paralelní polis* v květnu roku 1978. Text koloval v československých samizdatech, někdy i s podnázvem „Pro mluvčí a signatáře Charty 77“ a důvodem jeho sepsání bylo překonat krizi uvnitř Charty 77.¹⁰⁵ *Paralelní polis* od Václava Benda vytváří alternativní politologicko-společenský koncept v rámci československé totalitní společnosti. Benda zde teoreticky uchopil společenské dění disentu

---

¹⁰¹ BENDA, Václav. *Noční kádrový dotazník a jiné boje*. Praha: Agite/Fra, 2009. ISBN 978-80-86603-85-8. s. 16.

¹⁰² Tamtéž s. 19

¹⁰³ Tamtéž s. 19

¹⁰⁴ Tamtéž s. 18-19

¹⁰⁵ BLAŽEK, Petr. *Paralelní polis*. Online. Centrum pro studium demokracie a kultury. C2016. Dostupné z: <https://www.cdk.cz/paralelni-polis>. [cit. 2023-12-17].

a jeho takzvané druhé kultury.¹⁰⁶

Václav Benda v textu reaguje po roce od uveřejnění Charty 77 na její další vývoj a hovoří směrem k Chartistům. Pokouší se vysvětlit svůj přístup k jednotlivým proudům a konfliktům uvnitř Charty 77, rozebrat jejich příčiny a pomoci překonat jistou vnitřní nejistotu. V úvodu popisuje úspěch Charty. Především oceňuje, že sdružuje široké spektrum politických názorů a povedlo se jí zůstat v legalitě. Na druhou stranu Václav Benda zde uvádí, že uskupení Charty 77 se shoduje pouze na kritice fungování soudobé politické moci, ale ohledně lepší alternativy se rozcházejí. Najít společné východisko je dle Bendy klíčové k dosažení lepšího státního uspořádání.¹⁰⁷

Následně rozebírá příčiny krize Charty. Prvním z důvodů uvádí smrt Jana Patočky, který byl hybatelem, duší celého uskupení a jejich cílů. Další důvod krize vidí Benda ve zmoudření politické moci, která začala používat stejné prostředky propagandy jako disidenti a politický problém obrátila na etický problém morálky. Třetím a hlavním důvodem krize podle Bendy je absence směru působení. Pouhý abstraktní mravní postoj bez pozitivní náplně není dostačující. Proto se Benda v *Paralelní polis* snaží předložit své východisko z krize a ukázat směr, kterým by se Charta 77 dále měla ubírat. Svoji strategii shrnuje následovně: „I nadále vycházet z mravního závazku a poslání jako jednotícího momentu a zdroje dynamiky. Dát této dynamice pole působení a i určitou pozitivní perspektivu ve vytváření paralelní polis.“¹⁰⁸

Dle Václava Bendy by se měl občan podílet na nápravě obecných a politických věcí. Na tomto přístupu si Charta vybuodovala svůj veřejný mandát. Dále Benda klade důraz na morální hodnoty charty, toleranci, spolupráci a také vytrvalost. Zvláště morální aspekt Charty považuje za klíčový a hledá způsoby, jak zajistit jeho kontinuitu a najít pozitivní program.¹⁰⁹

Benda odmítá změnu systému pomocí radikálních i reformních aktivit. V soudobém režimu by dle něj taková cesta byla sebevražednou. Ani cesta kompromisů s režimem, která by mohla zajistit alespoň nějaké pozitivní změny, není tím nejlepším řešením. Dle Bendy je většina struktur československé společnosti poničena: „Většina struktur, vážících se tak či

---

¹⁰⁶ MATĚJČKOVÁ, Tereza. *Paralelní polis: Bláznovství, jež nutí k zamyšlení*. Online. Lidovky.cz. C2023. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/ceska-pozice/paralelni-polis-blaznovstvi-jez-nuti-k-zamysleni.A141031_123424_pozice-tema_lube. [cit. 2023-12-17].

¹⁰⁷ BENDA, Václav. *Paralelní polis*. In: HAVEL, Václav; BATTĚK, Rudolf; ČERNÝ, Václav; DIENSTBIER, Jiří; DOBROVSKÝ, Luboš et al. *O svobodě a moci*. Spolková republika Německo - Köln: Index, 1980, s. 101

¹⁰⁸ Tamtéž s. 102

¹⁰⁹ Tamtéž s. 102-103

onak k životu obce (tj. životu politickému) funguje buď zcela nedostatečně nebo dokonce škodlivě.“¹¹⁰

Proto Václav Benda přichází s vlastní třetí variantou vytvoření paralelních struktur. Paralelní struktury by měly nahrazovat chybějící obecně prospěšné funkce obce, myšleno státu a využít již existující struktury a humanizovat je. Paralelní obec by měla naplnit požadavky radikálů i reformistů: „Nevede nutně k přímému konfliktu s politickou mocí, přitom však není zatížena iluzemi o východisku z daného stavu pomocí „kosmetických úprav“.“¹¹¹

Benda považuje paralelní polis za možnou správnou alternativu, ale zároveň si je sám vědom, že jeho představy o budoucnosti jsou lehce naivní. Odvodit politiku od mravního hlediska je dle Benda naivní. Na druhou stranu i jen částečný úspěch paralelní polis by považoval za pozitivní variantu, protože režim by byl vystaven tlaku a buď by se rozložil nebo by byl alespoň užitečně proměněn. Václav Benda následně v šesti bodech rozebírá svou konkrétní představu o paralelní polis. První se věnuje využití právního systému. Právní systém Československa je dle Benda jedním z nejhorších, protože je přizpůsoben účelům propagandy. Zároveň to ale znamená liberálnější interpretaci, protože právní systém je koncipován velmi vágně. Liberálnějšího výkladu je třeba využívat: „Přechod od totalitního k liberálnímu systému, tj. v této sféře přechod od zásady ‚je zakázáno vše, co není výslovně povoleno‘ k zásadě ‚je dovoleno vše, co není výslovně zakázáno, lze vynucovat jedinečnou metodou stálého ověřování míry dovoleného s energetickým obsazováním jednou získaných pozic.“¹¹²

Druhým Bendovým bodem je kultura. Kulturu považuje za nejrozvinutější paralelní strukturu a měla by se stát vzorem pro jiné sféry. Rozvoj paralelní struktury by se měl dále rozvíjet především v oblastech kulturní publicistiky, filmu a divadla.¹¹³

Třetí sférou paralelní polis je v Bendově textu paralelní struktura školství a vědeckého života. V době, kdy Benda *Paralelní polis* psal, byla dle něj právě tato sféra v období stagnace. Školství a vědeckému životu přikládá velký význam: „Domnívám se, že právě v této sféře je na místě určitá velkorysost a „maximalistický“ program.“¹¹⁴

Jako další sféru uvádí Benda paralelní informační systém, který zavedla například

---

¹¹⁰ BENDA, Václav. *Paralelní polis*. In: HAVEL, Václav; BATTĚK, Rudolf; ČERNÝ, Václav; DIENSTBIER, Jiří; DOBROVSKÝ, Luboš et al. *O svobodě a moci*. Spolková republika Německo - Köln: Index, 1980, s. 103

¹¹¹ Tamtéž s. 103

¹¹² Tamtéž s. 104

¹¹³ Tamtéž s. 104-105

¹¹⁴ Tamtéž s. 105

právě Charta 77. V paralelním informačním systému Charty bylo zapojeno desítky tisíc osob, a to je potřeba znovu obnovit a dbát na obsah a podobu předávání informací. Dle Bendy by se měl do šíření informací zapojit každý, kdo se necítí dostatečně informován, aby podpořil tok informací. Dále apeluje na rovnoměrnost: „Informační síť se musí využívat rovnoměrně. Příliš dlouhé odmlky jsou ještě nebezpečnější než přetěžování, neboť vedou ke ztrátě zájmu a k rozpadu zaběhaných spojení.“¹¹⁵ Nutné je také zlepšit předávání informací mimo Prahu a vytvořit zde autonomní informační kanály.

Pátou sférou je v Bendově textu paralelní ekonomika, kterou považuje za nejtěžší plán k uskutečnění, protože režim ji má plně pod svou kontrolou: „Politická moc pokládá tuto oblast za rozhodující prostředek pro svévolné ovládnutí občanů a současně ji co nejpřísněji reglementuje. Je pro to nutno opírat se o účetnictví krajní důvěry /každé jiné překračuje pole legality/ a široce rozvinout charitativní a podpůrné působení, vlastní společenství by mělo být založeno na systému vzájemného ručení nejen morálního, ale i materiálního.“¹¹⁶ Podle Bendy chce státní moc zničit občanské iniciativy Charty 77 právě pomocí ekonomického tlaku a tomu je třeba se postavit a přijmout pomoc ze zahraničí: „... počínaje podporami jednotlivců a organizacemi a konče mnohem perspektivnější formou kulturní i vědecké spolupráce, zajišťující relativní nezávislost na oficiálních ekonomických strukturách.“¹¹⁷ Benda má ekonomickou spolupráci namysli například honoráře za publikace v zahraničí nebo za jiná umělecká díla a také stipendia.

Za poslední paralelní strukturu považuje Václav Benda sféru politickou a zdůrazňuje zde potřebu vytvoření a rozvíjení paralelních politických struktur v úzkém slova smyslu. Nejdříve se zaměřuje na domácí prostor a poté na zahraniční. Na domácí půdě by se mělo zejména rozvíjet občanské vědomí a občanská odpovědnost. Měly by se vytvářet podmínky pro politický dialog, který by měl vést k formulování teoretických názorů. Konkrétním vzniklým politickým uskupením by se následně měla zajistit dostatečná podpora. Co se týká zahraničí Benda uvádí, že některé paralelní struktury nemohou zpočátku dostatečně fungovat bez zahraniční podpory například ekonomika a školství. Měl by se tedy klást důraz na povědomí o snaze v Československu: „Zahraněční publicita našeho úsilí je jeho rozhodujícím garantem před svévolí politické moci a pro většinu občanů je i hlavním zdrojem informací

---

¹¹⁵ BENDA, Václav. *Paralelní polis*. In: HAVEL, Václav; BATTĚK, Rudolf; ČERNÝ, Václav; DIENSTBIER, Jiří; DOBROVSKÝ, Luboš et al. *O svobodě a moci*. Spolková republika Německo - Köln: Index, 1980, s. 105-106

¹¹⁶ Tamtéž s. 106

¹¹⁷ Tamtéž s. 106-107

/cizí rozhlas a televize/.“¹¹⁸ Benda také dodává, že je důležitá spolupráce i s podobnými iniciativami uvnitř východního bloku, protože na nedostatek spolupráce napříč východním blokem již v minulosti některé iniciativy doplatily a je potřeba tedy na této formě spolupráce zapracovat: „Publicita našeho počínání je momentálně nepatrná a naše spolupráce s paralelními hnutími uvnitř bloku byla vždy žalostně nedostatečná. Je nutno okamžitě vytvořit tým, který by přezkoumal příčiny tohoto stavu a navrhl konkrétní prostředky k nápravě.“¹¹⁹

V závěrečné pasáži Václav Benda shrnuje propojení paralelních struktur s Chartou 77. Všem paralelním strukturám by Charta měla zaručovat jejich legalitu, kterou Benda považuje za zásadní. Paralelní struktury by však časem měly být na Chartě autonomní, aby došlo k vytvoření paralelní polis: „Takto vytvářené paralelní struktury budou jistě rámec Charty v různých oblastech přesahovat a dříve či později musí nabýt autonomní existence: nejen proto, že se do Charty v její dosavadní podobě a poslání „nevejdou“, ale hlavně proto, že v opačném případě bychom nebudovali paralelní polis, nýbrž ghetto.“¹²⁰ Následně Benda shrnuje, jak by měla Charta nadále fungovat a jakým směrem by se měla a neměla ubírat.

Charta 77 by měla nadále zůstat v legalitě a dbát na svou vlastní jednotu a sounáležitost. Měla by dále pokračovat ve svých základech, to znamená sledovat a upozorňovat na případy porušování lidských práv a také se snažit o nápravu pomocí vydávání dokumentů adresovaných občanům: „Věcné dokumenty by se měly objevovat v nanejvýš dvouměsíčních intervalech, jinak se naruší kontinuita.“¹²¹ Vydávané dokumenty by měly obsahovat vždy osobní názory a postoje autorů a měly by být adresovány v první řadě především občanům a až poté úřadům. V neposlední řadě by se měl stále vést pokus o dialog s politickou mocí a předkládat návrhy k politickým úpravám. Důležitějším krokem je však podněcovat občany k rozšiřování paralelních aktivit a tím zlepšování stavu ve státě. Vydávání dokumentů Charty by nemělo být cílem, ale komplexním dlouhodobým úsilím ke zlepšení stavu ve společnosti, aby Charta neztratila svůj původní smysl: „Takový přístup, při němž by dokumentační činnost splývala s odkrýváním nejrůznějších možností nápravy a s podněcováním k jejich využití, by současně představoval nejpřirozenější přechod ke zde

---

¹¹⁸ BENDA, Václav. *Paralelní polis*. In: HAVEL, Václav; BATTĚK, Rudolf; ČERNÝ, Václav; DIENSTBIER, Jiří; DOBROVSKÝ, Luboš et al. *O svobodě a moci*. Spolková republika Německo - Köln: Index, 1980, s. 107

¹¹⁹ Tamtéž s. 107

¹²⁰ Tamtéž s. 107

¹²¹ Tamtéž s. 108

předloženému plánu budování paralelní polis.“¹²²

Z analýzy vyplývá, že cílem paralelní polis je nezávislá společnost, která nepřekračuje zákony veřejné oficiální moci. Společnost stojící na vlastních hodnotách, které nejsou vnuceny centrální autoritou. Paralelní polis by měla být rovna oficiální státní moci a sama se zajišťovat a organizovat.¹²³ Na závěr je nutné dodat, že šest paralelních struktur, které by dle Bendy měly být vytvořeny, nejsou finálním východiskem. Paralelní struktury by měly vzniknout ve všech odvětvích společenského života a šest zmíněných je jen jeho návrh v jakých strukturách společnosti začít budovat paralelní polis.

3.4 Katolicismus a politika – Kořeny a perspektivy dnešní situace

Katolicismus a politika je úvahou Václava Bendy, kterou psal s cílem vyvolat diskuzi na téma spojení katolicismu s politikou. V úvodu textu uvádí, že se věnuje pouze českému katolicismu, protože ohledně slovenského katolického prostředí nemá dostatek informací a velmi se od toho českého odlišuje.

Václav Benda zde kritizuje politické systémy východního i západního bloku a ani jedna z variant není formou zdravé polis. Naopak ale věří, že právě země východního bloku díky svému současnému stavu mohou dojít k lepší formě nového státního uspořádání: „... věřím, že právě národy Východního bloku jsou v této chvíli povolány formulovat základy radikálně nového politického uspořádání, nabídnout východisko z celosvětové politické krize.“¹²⁴ Václav Benda vidí cestu z politické krize pomocí křesťanské katolické víry, ve které vidí potenciál pro vytvoření nové lepší verze polis.

Benda v úvodu popisuje vývoj české katolické církve od první republiky přes nástup komunistické strany k moci a následným represím. Československý komunismus definuje následovně: „Komunismus posledního desetiletí však je spíše oním nietzscheovským „duchem tíže“, netečným, chmurným a pohlcujícím: proti pravdě staví moc, proti

---

¹²² BENDA, Václav. *Paralelní polis*. In: HAVEL, Václav; BATTĚK, Rudolf; ČERNÝ, Václav; DIENSTBIER, Jiří; DOBROVSKÝ, Luboš et al. *O svobodě a moci*. Spolková republika Německo - Köln: Index, 1980, s. 109.

¹²³ MATĚJČKOVÁ, Tereza. *Paralelní polis: Bláznovství, jež nutí k zamyšlení*. Online. Lidovky.cz. C2023. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/ceska-pozice/paralelni-polis-blaznovstvi-jez-nuti-k-zamysleni.A141031_123424_pozice-tema_lube. [cit. 2023-12-17].

¹²⁴ BENDA, Václav. *Katolicismus a politika – Kořeny a perspektivy dnešní situace*. In: HAVEL, Václav; BATTĚK, Rudolf; ČERNÝ, Václav; DIENSTBIER, Jiří; DOBROVSKÝ, Luboš et al. *O svobodě a moci*. Spolková republika Německo - Köln: Index, 1980, s. 112-113.

skutečnosti nicotu proti dějinám nehybnost cyklu „od výročí k výročí.“¹²⁵ Důležitou myšlenkou v tom citátu je, že komunistický režim ničí život v pravdě. Právě v pravdě vidí Benda obrovskou sílu, člověk by se měl vymanit z vlivu komunistického systému a jít za pravdou, protože jak píše: „A za těchto okolností se každý opravdový zápas o vlastní duši stává činem vysloveně politickým, a to dokonce tvořivě politickým, protože již není pouhým vymezením se vůči někomu, nýbrž shobením závaží a otevřením se vůči novému a neznámému.“¹²⁶ Tímto by dle Benda měl vzrůst politický potenciál v jinak lhostejné a latentní společnosti. Právě křesťané by měli být nosičem těchto myšlenek a naplněním nového politického potenciálu.

Následně Václav Benda ve svém textu kritizuje Československý komunistický režim. Na první pohled se tváří téměř dokonale, ale ve skutečnosti je podle Benda naprosto katastrofální. Zaprvé v systému nikdo nevěří jeho ideologickým perspektivám a za druhé se jedná o systém neustálého ponižování a donucovacích prostředků. Lidé se stávají pocitově bezmocnými a ustrašenými.

Václav Bedna by chtěl dosáhnout nového politického uspořádání prostřednictvím katolické víry a probuzením politického vědomí katolického obyvatelstva. Politický potenciál vychází z historie katolické církve, kterou v textu stručně shrnuje. Mělo by dojít k vytvoření paralelní polis pomocí cesty k pramenům, a to pro Benda znamená návrat ke zdrojům života a politiky. Návrat ke zdrojům by měla být hluboká reflexe všech historických politických poznatků, ze kterých by mělo vzejít poučení vedoucí k „novému“ lepšímu systému. Bendova „nová politika“ je pro něj jedinou možnou alternativou a popisuje ji následovně: „Měla by to být politika krvavě vážná a zavazující a přece by měla být nekrvavá a hravá. Měla by to být politika, která zavazuje, ale nesvazuje.“¹²⁷ Z tohoto citátu je patrné, že pro Benda je důležitá také politická odpovědnost. Václav Benda si dále nový politický systém představuje, jako orientovaný zejména na lidská práva a feudální svobodu. Je zastáncem parlamentní demokracie a zajištění sociální spravedlnosti považuje za samozřejmost. Svůj koncept ideálního systému definuje jako konzervativně radikální. V závěru textu Benda shrnuje perspektivy českých katolíků, z nichž ta správná pro autora je hledání nové radikálně konzervativní politiky.

---

¹²⁵ BENDA, Václav. *Katolicismus a politika – Kořeny a perspektivy dnešní situace*. In: HAVEL, Václav; BATTĚK, Rudolf; ČERNÝ, Václav; DIENSTBIER, Jiří; DOBROVSKÝ, Luboš et al. *O svobodě a moci*. Spolková republika Německo - Köln: Index, 1980, s. 118.

¹²⁶ Tamtéž s. 119

¹²⁷ Tamtéž s. 126

3.5 Politické myšlení Václava Bendy

Václav Benda byl od svého mládí velmi katolicky založený a z víry vycházejí jeho veškeré životní hodnoty. Velmi si zakládal na morálce, ochraně lidského života a základních lidských práv. Katolické smýšlení ovlivňovalo veškeré aspekty jeho života, a tudíž naprosto přirozeně i politické myšlení.

V textu *Noční kádrový dotazník*, jak ukázala předchozí analýza není příliš optimistický a nevěří v zásadní změnu politického systému Československa. Oproti tomu v pozdějších textech s politickým tématem působí více optimisticky a v eseji *Paralelní polis* vykresluje vlastní politické uspořádání, které by dle něj mohlo vést k transformaci československého socialistického státu. Benda se sám identifikoval za křesťanského demokrata, také později byl u vzniku samotné politické strany KDS. Na rozdíl od tradičních křesťansko-demokratických politiků byl však více pravicově orientovaný a liberální.

Václav Benda se ve svých dílech věnuje kritice socialistického režimu východního bloku a samotného Československa. Jeho kritiku je nutné zmínit zejména pro kontext doby a systému, ve kterém žil a zároveň pro pochopení jeho politického myšlení a základních hodnot. Kritizuje totalitní systémy východního bloku, ale také i západní demokracie. V národech východního bloku vidí oproti západním demokraciím potenciál pro vytvoření radikálně nového politického uspořádání. Tím by mohly pomoci celému světu z politické krize. V rámci Československa vnímá jako hlavní problém, že komunistický režim ničí život v pravdě, protože ho utlačuje svou mocí. Dále se velmi soustředí na potenciál Charty 77, které byl součástí a také jejím mluvčím. Svými texty se snaží Chartě 77 a jejím signatářům udávat směr následujícího vývoje. Jejím hlavním cílem dle Bendy by mělo být vytvoření fungující paralelní polis a následné vylepšení politického systému. Všechny aktivity Charty a změny v paralelních sférách a politickém životě by měly být vedeny legální cestou. Nesouhlasí tedy se změnou systému pomocí převratu nebo revoluce. Jako jednu z možných variant ke zlepšení politického fungování Československa navrhuje tedy vytvoření paralelní polis.

Koncept paralelní polis Václav Benda rozvádí ve stejnojmenné eseji. Paralelní polis je politický systém fungující uvnitř oficiálního politického systému. Jedná se o paralelní struktury, které jsou podstatně odlišné od těch oficiálních. Paralelní struktury by měly být vytvořené ve všech sférách občanského života a doplnit oficiální struktury o prospěšné

funkce obce. Dostatečně rozvinuté paralelní struktury pak společně tvoří právě paralelní polis. Paralelní struktury by měly být vytvořeny zejména v těchto sférách – právní sféra, sféra kultury, vzdělávání a vědy, informační sféra a sféra politická. V právní sféře by se mělo přejít k zásadě, že je dovoleno vše, co není explicitně zakázáno. Sféru paralelní kultury považuje v Československu za nejrozvinutějších ze všech, ale apeluje na její další rozvoj. Naopak sféru vzdělávání a vědy je dle něj v období stagnace a je potřeba jí věnovat mnoho úsilí. Sférou informační má na mysli komunikační systém mezi chartisty a občany pomocí například samizdatů a šíření důležitých dokumentů. Důraz klade hlavně na lepší komunikační systém v oblastech mimo Prahu a také v dalších zemí východního bloku. Vytvoření paralelní fungující ekonomiky považuje za nejkomplicovanější na provedení. Ekonomická paralelní struktura by měla fungovat zejména na honorářích ze zahraničí za vědeckou a autorskou práci nebo stipendia. Politická paralelní struktura by měla být vytvořena v první řadě rozvíjením občanského vědomí a občanské odpovědnosti. Obě tyto vlastnosti jsou podle Benda zničeny socialistickým režimem a je třeba je obnovit. Dále by se měly vytvářet podmínky pro politický dialog, ze kterého budou vycházet teoretické politické názory. Měly by se také vytvářet politická uskupení se zajištěním dlouhodobé podpory. I v politické struktuře je nutný kontakt se zahraničím. Směrem k západním zemím by se měla vést zejména komunikace ohledně úsilí československých občanských iniciativ. V rámci východního bloku by se měla navázat spolupráce s podobnými iniciativami. Paralelní struktury spojuje v československém prostředí s občanskou iniciativou Charta 77, která by měla paralelním strukturám zajišťovat legalitu, na které si Benda obecně velmi zakládá. Pro Benda je paralelní polis v podstatě opakem oficiální polis a jejích oficiálních struktur. Dostatečně silná paralelní polis může vést ke změně té oficiální.

Václav Benda nenapsal žádné konkrétní dílo, ve kterém by popisoval svoji vidinu ideálního systému. Z jeho filozoficko-politických textů však můžeme definovat jeho základní myšlenky. Benda velmi apeloval na dodržování základních lidských práv a svobod, což z velké míry vychází zejména z jeho katolické víry. Právě v katolické církvi vidí potenciál pro dosažení pozitivních politických změn a cestu k novému lepšímu státnímu uspořádání. Katolická církev by se neměla přímo zapojovat do politického dění, ale sloužit jako komunikační kanál s občany. Spojuje tedy úspěšnou státní formu s náboženstvím. Benda je zastáncem samozřejmě také svého konceptu paralelní polis, které by mělo být dosaženo návratem ke zdrojům života a politiky. Jedná se o reflexi všech historických politických poznatků a na základě této analýzy by se měla vytvořit „nová politika“ a nový

ideální stát. Co se týká konkrétní státní formy je Benda zastáncem liberálního systému s parlamentní demokracií. Dále si také velmi zakládá na politické odpovědnosti, politika by měla být vždy naprosto vážná a všichni politici by si měli toto uvědomovat. Systém by se měl v první řadě orientovat na ochranu lidských práv a svobod. Za důležitý bod považuje také feudální svobody a zajištění sociální spravedlnosti považuje za samozřejmost. Svůj koncept ideálního systému považuje za konzervativně radikální.

4 Politické myšlení československých disidentů Rudolfa Battěka, Václava Havla a Václava Bendy

Poslední kapitola diplomové práce se věnuje komparaci politického myšlení tří analyzovaných disidentů Rudolfa Battěka, Václava Havla a Václava Bendy na základně definovaných kritérií v úvodu. Pro lepší orientaci v textu se jedná o v první řadě o porovnání jejich života a rodinného zázemí, ze kterého pocházeli a zaměřením na jejich původní pozici na pravolevém spektru. Druhým kritériem je obecná filozofie, která je základem pro poznání jejich politického myšlení a zaměřuje především na pozici člověka ve světě a společnosti. Třetím kritériem je kritika a komunistického režimu a soudobého života ve společnosti. Čtvrtým kritériem je jejich politické myšlení vycházející z přechodní analýzy filozoficko-politických textů. Posledním pátým kritériem pro komparaci jsou jejich pohledy na lepší či ideální uspořádání státu.

Politické myšlení všech tří analyzovaných disidentů přirozeně vychází částečně z jejich rodinného zázemí. Rudolf Battěk byl po svém otci sociálním demokratem a v rámci pravo-levého spektra byl spíše levicově orientovaný. Václav Havel pocházel sice ze silně kapitalistické rodiny, ale sám se v mládí označoval za socialistu. Postupně se od socialistických myšlenek odklonil. Václav Benda byl ze svého rodinného zázemí velmi katolicky založený a z víry vycházejí jeho veškeré životní a později politické hodnoty. Benda byl křesťanským demokratem a sociální zabezpečení obyvatel bral za samozřejmost. I přes to byl více pravicově orientovaným, než byl standard křesťansko-demokratických politiků. Celkově tedy můžeme tvrdit, že analyzovaní českoslovenští disidenti byli na politickém pravo-levém spektru od středu mírně doleva. Spojení Battěka, Havla a Bendy je také v jejich pobytu ve vězení, které je ovlivnilo a zejména Battěk se zde věnoval psaní politicky

zaměřených textů. U Battěka můžeme jistě říci, že vězení velmi ovlivnilo jeho politické myšlení. Pro Václava Benda byly perzekuce disidentů také velmi důležitým zlomem, protože díky tomu přestal tiše tolerovat soudobý režim a postavil se tvrdě k opozici.

Rudolf Battěk vycházel ve svém filozofickém přístupu částečně z Masaryka a svou filozofii označoval za konceptuální humanismus. I Václav Havel bral svou inspiraci u Masaryka ve vztahu člověka k práci a převzal od Masaryka myšlenku, že každý člověk by měl svou drobnou prací přispívat státu. Rudolf Battěk se zaměřoval na pojem svobody a polemizoval o svobodě fyzické, duševní a politické. Battěk svobodu definoval jako stav vědomí. Duševní svobody tedy dle Battěka může dosáhnout člověk i v totalitní společnosti. Václav Havel se ve své obecné filozofii soustředí na člověka jako jednotlivce. Klade důraz na jeho individualitu, důstojnost a základní lidské svobody. Pro Havla je nejdůležitějším cílem návrat k vědomí člověka a jeho lidství. Všichni tři se soustředí na svobodu, ale každý se pojmu věnuje z jiného pohledu. Battěk definuje svobodu z filozofického přístupu. Havel i Benda se věnují spíše politické svobodě. Shodují se v zaměření na konkrétního člověka, odmítají masy a podporují individualitu.

Analyzovaní disidenti se ve svých textech dále také zaměřují na definici politického systému Československa a také předkládají svou konkrétní kritiku. Všichni tři analyzovaní disidenti jsou signatáři Charty 77, takže jejich kritika režimu je zřejmá. V první řadě zejména kritizují nedodržování základních lidských práv a svobod. Z jejich kritiky následně vycházejí jejich návrhy pro lepší politické systémy. Battěk soudobé Československo charakterizuje jako variantu totalitního státu, příliš nesouhlasí s pojmem posttotalitní společnost, protože systém používá prostředky nepřímé postupné likvidace, šikany a vězení. Havel naopak používá pojem post-totalitní stát, přestože má k pojmu své výhrady, ale nejvíce dle něj odpovídá realitě. Havel se zaměřuje ve své filozofii na individualitu člověka, z těchto myšlenek vychází právě jeho kritika režimu. Systém dle Havla není pro člověka přirozeným, protože člověk ze své podstaty prahne po naplnění svobody. Dále se také zaměřuje na ideologii, která uceluje a drží celý režim. V takové ideologii člověk postupně ztratil svou identitu. Ideologie ničí život v pravdě, protože všechny aspekty života staví na lži. Na tyto myšlenky navazuje Václav Benda, který vnímá ničení života v pravdě ze strany komunistického režimu jako hlavní problém.

Battěk je ve svém politickém myšlení velmi optimistický, vytrvalý a věří ve změnu. Motivuje opozici k vytvoření alternativní politické koncepce. Dále také upozorňuje, že společnost musí být na demokratizaci připravená. Battěk si představoval větší míru

organizovanosti a strukturovanosti opozice, opozice by měla fungovat jako politická strana, která má jasný program a řešení. K odstranění totalitního systému může dojít pouze politicky relevantním postupem. Oproti tomu stojí Havel, který je zásadně proti politickým stranám a jeho konkrétní postoje jsou rozepsány v následujícím odstavci. Základem Havlova politického myšlení je tzv. „nepolitická politika“, která souvisí s disidentskými aktivitami a s představou paralelních struktur. Disidenti tvoří nepolitickou politiku, protože jejich aktivity nejsou politicky motivované, ale mají politické důsledky. Paralelní struktury jsou dle Havla právě jeho nepolitickou politikou, protože vznikají přirozeně bez politického záměru, ale ve výsledku mají svůj politický vliv. Havel popisuje paralelní struktury na základě politického konceptu Václava Benda. Václav Benda definuje paralelní polis, jako druhý politický systém v rámci existujícího systému. Ke každé oficiální struktuře státu by měly být vytvořena paralelní struktura, které bude na rozdíl od oficiálních struktur plnit přínosné funkce obce. Vytvořením paralelních struktur dojde k vytvoření fungující paralelní polis, která by měla časem zničit oficiální polis. Benda tímto udával směr signatářům Charty 77. Všechny aktivity Charty a změny v paralelních sférách a politickém životě by měly být vedeny legální cestou. Na principu legality si velmi zakládá také Havel. Benda nesouhlasí se změnou systému pomocí politického převratu. Jako jednu z možných variant ke zlepšení politického fungování Československa navrhuje tedy vytvoření paralelní polis.

Všichni tři analyzovaní disidenti si ve svém politickém myšlení zakládají na morálce, hodnotě člověka a důstojném životě. S jistotou můžeme tvrdit, že jejich pobyty ve vězení podpořily tyto jejich hodnoty. Ve výsledku jsou optimističtí a věří ve změnu k lepšímu politickému uspořádání státu. Ve způsobu přeměny systému se Battěk rozchází s Havlem a Bendou. Battěk si představuje spíše klasikou politickou opozici a oproti tomu stojí Havel se svojí „nepolitickou politikou“ a Benda s paralelními strukturami. Havlův a Bendův přístup se v tomto velmi propojuje a vzájemně na sebe navazují. Havel se od Benda inspiroval v paralelních strukturách, a naopak Benda od Havla používá jeho koncept života v pravdě. Na legálním postupu a principu legality se ale shodují. Dále se všichni tři shodují, že společnost je komunistickým režimem zničená a musí nejdříve dojít k nápravě společnosti a znovuoobnovení občanské společnosti se zájmem o politiku. Battěk i Havel přímo tvrdí, že pouhá změna systému z totalitního na demokratický se nerovná změně totalitního člověka na svobodného člověka.

Přestože jsou analyzovaní disidenti velmi opatrní ve svých představách ideálního uspořádání státu, u všech najdeme konkrétnější představy, které však považují za pouhé

návrhy. Battěk se explicitně vyjadřuje, že žádný politický systém není ideálním prototypem. Za nejlepší dosud poznáný typ politického systému považuje moderní demokracii a na tom staví i svou vlastní politickou koncepci. Představuje si demokracii orientovanou více na sociální zabezpečení s prvky přímé demokracie. Je zastáncem také víceúrovňového rozdělení moci a velkým množstvím samosprávných jednotek. Strukturovanost by měla zajistit vzájemné vyvažování a kontrolu moci. Princip kontroly moci a její vyvažování považuje za zásadní, aby nedošlo ke zneužití. Václav Havel kritizuje moderní západní demokracie, ale na strukturovanosti moci se s Battěkem shoduje a přidává ještě vysokou míru decentralizace. Havel se oproti Battěkovi zaměřuje také na stranický systém v rámci ideálního politického systému. Havel má totiž velkou nedůvěru k politickým stranám po zkušenostech z Československa i ze západních demokracií. Havel si v ideálním systému představuje velmi slabé politické strany bez participaci na moci, které budou mít malou členskou základnu a vzniknou s konkrétním cílem a po jeho naplnění zaniknou. Měly by být pouze pomocnou institucí pro politiky. Havel klade důraz na individualitu osobnosti a stejně jako u Battěka, zde nacházíme opět prvky přímé demokracie. Václav Benda do svého ideálního politického systému na rozdíl od Havla a Battěka přidává také roli církve, konkrétně katolické církve. V katolické církvi vidí potenciál pro dosažení pozitivních politických změn, ale do politického dění by se neměla přímo zapojovat. Katolická církev by měla být především komunikačním kanálem s občany. Benda dále rozebírá také svůj koncept paralelní polis, které by mělo být dosaženo návratem ke zdrojům života a politiky. Ke zdrojům by se mělo dojít reflexí všech historických politických poznatků a na těchto základech se vytvoří „nová politika“ a nový lepší stát. Přestože Havel s Bendou v mnoha ohledech souhlasí, paralelní polis, jako ideální stát, kritizuje. Pro Havla je paralelní polis pouze přechodnou fází. Havel zde upozorňuje, že změna a nový systém musí být univerzální. Lidé z paralelních struktur se nemůžou uzavřít do paralelních polis a je potřeba univerzality systému. Obecně je Benda pro ekonomicky liberální systém a parlamentní demokracii. Za důležitý bod považuje feudální svobody a zajištění sociální spravedlnosti považuje za samozřejmost. Svůj koncept ideálního systému považuje za konzervativně radikální.

Závěr

Z textu diplomové práce s názvem *Politické myšlení československých disidentů v letech 1977 – 1993* je patrné, že významní představitelé československého disentu Rudolf Battěk, Václav Havel a Václav Benda nebyli pouze kritici soudobého režimu v rámci občanských iniciativ, ale přemýšleli také nad lepším budoucím uspořádání státu. Filozoficky se zabývali vztahem člověka a státu, zaměřovali se na spravedlnost a svobodu. Z těchto základních myšlenek vyplývá jejich myšlení, které můžeme označit za politické.

Na základě textové analýzy vybraných relevantních textů disidentů Rudolfa Battěka, Václava Havla a Václava Bendy, diplomová práce dochází k pozitivnímu závěru, že v československém disentu bylo přítomno politické myšlení i konceptualizace lepšího či ideálního zřízení státu. Přestože se většinou ve svých textech nechtěli explicitně vyjadřovat o svých ideálech a své myšlenky označovali s opatrností za utopické představy, nakonec každý svou lepší představu popisuje. Komparace politických myšlenek analyzovaných disidentů nachází v obecném měřítku mezi zástupci československého disentu shodu nad klíčovými parametry budoucího uspořádání státu. Zároveň se ale v některých bodech lehce názorově odlišují.

Českoslovenští disidenti Rudolf Battěk, Václav Havel a Václav Benda se celkově shodují ve svém přístupu k člověku, kterého považují za základní univerzální jednotku a individualitu. S tím úzce souvisí také jejich pohled na svobodu a sociální zabezpečení ze strany státu. Ideální politický systém státu si představují, jako velmi orientovaný na člověka, jako svobodného občana, kterému se ze strany státu dostane dostatečného sociálního zabezpečení. Battěk a Havel se totiž v tomto ohledu označovali za socialisty a u Bendy tento názor vychází z jeho katolické víry a orientaci na rodinu a pomoc bližnímu. Dále se shodují na demokratickém režimu, kde bude dostatečná vzájemná kontrola moci pomocí strukturovanosti moci státu a také kontrola ze strany občanů. Havel v tomto ohledu klade důraz také na politickou decentralizaci. Za důležitou součást ideálního systému považují občanskou společnost, která byla dle jejich názoru komunistickým režimem poničena. Apelují proto na obnovení občanského zájmu o politické dění a politický dialog, který je pro správné fungování demokracie více než žádoucí. Z hlediska politických zástupců vyžadují morální chování a politickou odpovědnost. V oblasti systému k demokracii se shodují na principu legality. Nejsou zastánci politického převratu prostřednictvím revoluce nebo za pomoci fyzické síly. Pozitivního výsledku chtějí dosáhnout mírovou postupnou cestou skrze

podněcování občanského vědomí a politickým dialogem s totalitní vládou. Battěk a Havel prosazují v demokratickém systému prvky přímé demokracie, Benda prvky přímé demokracie v analyzovaných textech nezmiňuje. Havel a Benda se shodují na způsobu přechodu k demokratickému systému pomocí paralelních struktur, které jsou Bendovým politickým konceptem státu ve státě. Benda má na přechod k demokracii jiný názor, který je rozepsán v dalším odstavci.

Jak již bylo v závěru zmíněno, disidenti se příliš neshodují na formě přechodu k demokracii. Battěk si oproti Havlovi a Bendovi představuje přechod pomocí klasické politické opozice a politického boje. Havel staví proti tomuto názoru svůj koncept nepolitické politiky, která se pojí Bendovou paralelní polis. Přechod k demokracii dle Havla a Bendy měl proběhnout pomocí vytvoření paralelních struktur, které budou tvořit struktury paralelní k těm státním ve všech odvětvích lidské společnosti. Nechtějí tedy vést politický souboj s totalitní mocí, ale spíše společenský boj. V dalším vývoji se ale rozcházejí i Benda s Havlem. Pro Havla není Bendova paralelní polis konečným stavem, ale pouze přechodným stádiem. Benda na rozdíl od svých disidentských kolegů také do procesu přechodu i svého ideálního stavu zahrnuje katolickou církev, která by měly být komunikačním kanálem s veřejností a podporovat politické změny a svobodu. Do klasické politiky by ale vstupovat neměla. Benda i ve svém ideálním státu propaguje roli katolické církve na rozdíl od Battěka a Havla, kteří se roli církve v ideálním státě nevěnují. Dalším bodem, ve kterém se názorově rozcházejí, je role politických stran v politickém systému. Battěk i Benda se v politických stranách angažovali, můžeme tedy předpokládat, že politické strany vnímají jako nedílnou součást moderní demokracie. Havel politické strany explicitně kritizuje a v jeho konceptu ideálního státu politické strany neparticipují přímo na moci a slouží pouze jako pomocné instituce pro politiky. Politické strany by měly vznikat s konkrétním záměrem a po naplnění svého cíle zaniknout. Battěk v obecném měřítku přes veškeré výhrady prosazuje moderní demokracii, jako nejlepší možnou poznanou formu státu. Havel moderní demokracii kritizuje stejně jako komunistický režim s tím, že moderní demokracie mu přijde v některých aspektech lepší. Ideálem pro Havla by byl systém středový mezi těmito póly.

Na závěr tedy můžeme s jistotou tvrdit, že v československém disentu bylo politické myšlení přítomno a vyskytovaly se zde i koncepty pro ideální státní uspořádání. Politické myšlení analyzovaných disidentů se nevymezovalo striktně a pouze na kritiku komunistického režimu, ale obsahovali i myšlenky na lepší uspořádání státu. Představy o ideálním státním uspořádání nazývali utopistickými představami a považovali je pouze za

příklady k zamyšlení. Disent tedy nepředstavuje celkovou systematickou teorii, přestože se v základních politických myšlenkách shodoval, neměl jasně vytyčený cíl, kterého by chtěl dosáhnout. Své konkrétní představy na ideální stát nemají disidenti systematicky rozpracované v konkrétních dílech a také nejsou jejich hlavním tématem. Jejich díla neobsahují pozitivní teorie, politické myšlení a teoretizace uspořádání státu se nachází v rámci jejich obecné filozofie a kritiky režimu. Analyzovaní disidenti neprezentují své politické myšlení ve vztahu ke státnímu uspořádání jako ideál. Snaží se pouze předložit své myšlenky pro podpoření debaty v rámci politické sféry. Neměli tedy systematický ideál, ale hledali jej.

Summary

From the text of the thesis entitled *The Political Thought of Czechoslovak Dissidents in the Years 1977-1993*, it is evident that the prominent representatives of Czechoslovak dissent Rudolf Battěk, Václav Havel and Václav Benda were not only critics of the contemporary regime within the framework of civic initiatives, but they also thought about a better future organization of the state. Philosophically, they dealt with the relationship between man and the state, focusing on justice and freedom. From these basic ideas emerges their thinking, which can be described as political.

On the basis of a textual analysis of selected relevant texts by dissidents Rudolf Battěk, Václav Havel and Václav Benda, the thesis concludes positively that political thinking and conceptualisation of a better or ideal state was present in Czechoslovak dissent. Although they were mostly reluctant to be explicit about their ideals in their texts and were careful to label their ideas as utopian fantasies, each eventually described his or her better idea. A comparison of the political ideas of the dissidents analysed finds a general consensus among the representatives of the Czechoslovak dissent on the key parameters of the future organisation of the state. At the same time, however, they differ slightly on some points.

The Czechoslovak dissidents Rudolf Battěk, Václav Havel and Václav Benda generally agree in their approach to man, whom they regard as a basic universal unit and individuality. This is also closely related to their view of freedom and social security on the part of the state. They imagine the ideal political system of the state as very human-oriented, as a free citizen who receives sufficient social security from the state. Indeed, Battěk and Havel described themselves as socialists in this respect, and for Benda this view is based on his Catholic faith and his orientation towards the family and helping his fellow man. They also agree on a democratic regime where there will be sufficient checks on each other's power through the structuring of the power of the state and also checks by the citizens. Havel also emphasizes political decentralization in this regard. They consider civil society to be an important part of the ideal system, which in their view has been destroyed by the communist regime. They therefore call for a renewed civic interest in political events and political dialogue, which is more than desirable for the proper functioning of democracy. From the point of view of political representatives, they demand moral behaviour and political responsibility. On the system of democracy, they agree on the principle of legality. They are not advocates of political upheaval through revolution or by physical force. They want to

achieve a positive outcome in a peaceful and humiliating way through the incitement of civic consciousness and political dialogue with the totalitarian government. Battěk and Havel promote elements of direct democracy in the democratic system, Benda does not mention elements of direct democracy in the texts analysed. Havel and Benda agree on the method of transition to a democratic system through parallel structures, which is Benda's political concept of the state within the state. Benda has a different view of the transition to democracy, which is discussed in the next paragraph.

As mentioned in the conclusion, the dissidents do not agree much on the form of the transition to democracy. Battěk, in contrast to Havel and Benda, envisions a transition through classical political opposition and political struggle. Havel contrasts this view with his concept of non-political politics, which is linked to Benda's parallel polis. The transition to democracy, according to Havel and Benda, was to take place through the creation of parallel structures to those of the state in all sectors of human society. Thus, they do not want to wage a political struggle with totalitarian power, but rather a social struggle. But Benda and Havel also diverge in further developments. For Havel, Benda's parallel polis is not the final state, but only a transitional stage. Unlike his dissident colleagues, Benda also includes the Catholic Church in the process of transition and his ideal state, which should be a channel of communication with the public and promote political change and freedom. However, it should not enter classical politics. Benda, even in his ideal state, promotes the role of the Catholic Church, unlike Battěk and Havel, who do not address the role of the Church in an ideal state. Another point on which they differ is the role of political parties in the political system. Both Battěk and Benda were involved in political parties, so we can assume that they see political parties as an integral part of modern democracy. Havel explicitly criticizes political parties, and in his conception of the ideal state, political parties do not participate directly in power and serve only as auxiliary institutions for politicians. Political parties should come into being with a specific purpose and cease to exist when their purpose is fulfilled. In general, Battěk, despite all reservations, advocates modern democracy as the best possible form of state known to man. Havel criticizes modern democracy in the same way as he criticizes the communist regime, saying that he finds modern democracy better in some aspects. The ideal for Havel would be a system intermediate between these poles.

In conclusion, we can say with certainty that political thinking was present in the Czechoslovak dissent and that there were also concepts for an ideal state system. The

political thinking of the dissidents analysed was not strictly and only limited to criticism of the communist regime, but also included ideas for a better state structure. They called the ideas of ideal state organization utopian ideas and considered them only as examples for reflection. Dissent, therefore, did not constitute an overall systematic theory; although it agreed in its basic political ideas, it did not have a clear-cut goal it wanted to achieve. Dissenters do not systematically elaborate their specific ideas for an ideal state in specific works, nor are they their main focus. Their works do not contain positive theories, and their political thinking and theorizing about the organization of the state is located within their general philosophy and critique of the regime. The analyzed dissidents do not present their political thinking in relation to the state system as an ideal. They only try to present their ideas to promote debate within the political sphere. Thus, they did not have a systematic ideal, but they were searching for it.

Použitá literatura

Primární literatura

BATTĚK, Rudolf. Duchovní hodnoty, nezávislá iniciativa a politika. In: HAVEL, Václav, Václav BENDA, Václav ČERNÝ, et al. O svobodě a moci. Spolková republika Německo - Köln: Index, 1980, s. 85-100.

BATTĚK, Rudolf. Jako Červenej karkulák: Dopisy z vězení. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-86010-63-5.

BATTĚK, Rudolf. Eseje z ostrova. Köln: INDEX, 1982.

BENDA, Václav. Noční kádrový dotazník a jiné boje. Praha: Agite/Fra, 2009. ISBN 978-80-86603-85-8.

BENDA, Václav. Paralelní polis. In: HAVEL, Václav; BATTĚK, Rudolf; ČERNÝ, Václav; DIENSTBIER, Jiří; DOBROVSKÝ, Luboš et al. O svobodě a moci. Spolková republika Německo - Köln: Index, 1980, s. 101-109.

BENDA, Václav. Katolicismus a politika – Kořeny a perspektivy dnešní situace. In: HAVEL, Václav; BATTĚK, Rudolf; ČERNÝ, Václav; DIENSTBIER, Jiří; DOBROVSKÝ, Luboš et al. O svobodě a moci. Spolková republika Německo - Köln: Index, 1980, s. 111-126.

HAVEL, Václav a HVÍŽĎALA, Karel. Dálkový výslech. Praha: Euromedia group, 2021. ISBN 978-80-242-7547-5.

HAVEL, Václav. Moc bezmocných. In: BENDA, Václav; BATTĚK, Rudolf; ČERNÝ, Václav; DIENSTBIER, Jiří; DOBROVSKÝ, Luboš et al. O svobodě a moci. Spolková republika Německo - Köln: Index, 1980, s. 11-84.

Václav Havel - Má to smysl: Výbor rozhovorů 1964 - 1989. 2. Praha: Knihovna Václava Havla, 2019. ISBN 978-80-87490-44-0.

Sekundární literatura

BLAŽEK, Petr. Paralelní polis. Online. Centrum pro studium demokracie a kultury. C2016. Dostupné z: <https://www.cdk.cz/paralelni-polis>. [cit. 2023-12-17].

ČTK. Profil Václava Bandy. Online. IDNES.cz. C1999–2023. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/profil-vaclava-bandy.A_990602_140517_domaci_itu. [cit. 2023-12-09].

HANUŠ, Jiří: Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století; CDK, Brno 2005, ISBN 80-7325-029-2.

KAISER, Daniel. Disident: Václav Havel 1936-1989. Praha: Paseka, 2009. ISBN 978-80-7432-012-5.

Knihovna Václava Havla. Online. C2009-2023. Dostupné z: <https://www.vaclavhavel.cz/#scr4>. [cit. 2023-12-17].

Knihovna Václava Havla. Online. C2009-2023. Dostupné z: <https://edu.vaclavhavel.cz/cs/vaclav-havel> [cit. 2023-12-17].

MATĚJČKOVÁ, Tereza. Paralelní polis: Bláznovství, jež nutí k zamyšlení. Online. Lidovky.cz. C2023. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/ceska-pozice/paralelni-polis-blaznovstvi-jez-nuti-k-zamysleni.A141031_123424_pozice-tema_lube. [cit. 2023-12-17].

TICHÝ, Daniel. Havlova proslulá esej. Životem v pravdě se bezmocní mohou zbavit své bezmoci. Online. Česká televize - ČT 24. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/1928255-havlova-proslula-esej-zivotem-v-pravde-se-bezmocni-mohou-zbavit-sve-bezmoci>. [cit. 2023-11-18].

Václav Havel – disident / 1969–1989. Online. KNIHOVNA VÁCLAVA HAVLA. Knihovna Václava Havla. C2009-2023. Dostupné z: <https://www.vaclavhavel.cz/cs/vaclav-havel/disident>. [cit. 2023-11-28].

Václav Havel – prezident / 1989–2003 (2011). Online. KNIHOVNA VÁCLAVA HAVLA. Knihovna Václava Havla. C2009-2023. Dostupné z: <https://www.vaclavhavel.cz/cs/vaclav-havel/prezident> [cit. 2023-11-28].

VILÍMEK, Tomáš a Michaela TUČKOVÁ. Rudolf Batěk: Deník 1989. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2020. ISBN 978-80-7285-243-7.